

Mariehamns Stad
Stadsarkitektkansliet
Pb 5
22 101 MARIEHAMN

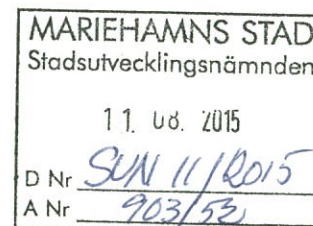
C - SUN 58 §

Postat 11. 08. 2015

Hänvisning
Er anhållan nr 2 av 20.2.2015

Kontaktperson

Ärende
**UTLÅTANDE GÄLLANDE INNERSTADENS
KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA
BYGGNADER OCH OMRÅDEN**

Bakgrund

Stadsfullmäktige har tagit beslut om att en delgeneralplan skall uppgöras för centrala Mariehamn, som omfattar kvarteren: 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 13, 14 och 16 inom stadsdelen Storängen samt området utanför kvarter, Östra hamnen.

Som en del av underlagsmaterial för planeringen behöver staden ha en uppdaterad bedömning av de befintliga byggnadernas bevarandevärde. I och med detta anhöll Stadsarkitektkansliet om museibyråns utlåtande gällande:

- vilka byggnader är värdefulla ur ett arkitektoniskt- och /eller kulturhistoriskt perspektiv och varför
- samt en bedömning om i vilken grad dessa byggnader bör skyddas eller värnas om.

Lagstiftning

Beslut

Plan- och bygglagen för Åland (2008:102), 1 §, 12 §, 19 § och 20 §.

Museibyrån har genomfört en inventering av innerstadsområdet med fokus på den aktuella frågeställningen. Inventeringsresultatet, inklusive kulturhistoriska bedömningar av bevarandevärden, redovisas i utredningen: "Kulturhistorisk värdering av byggnader i samband med delgeneralplanering av Mariehamns innerstad" av Elisabeth Palamarz, daterad den 7 augusti 2015.

Landskapsregeringen beslöt att sända museibyråns utredning som sitt svar på Stadsarkitektkansliets anhållan.

Landskapsantikvarie

Viveka Löndahl

Överantikvarie

Elisabeth Palamarz

Bilaga:

Museibyråns utredning dat. 7.8.2015

Utredning: Kulturhistorisk värdering av byggnader i samband med delgeneralplanering av Mariehamns innerstad

Elisabeth Palamarz, 7.8.2015

Inledning

Stadsarkitektkansliet begärde in museibyråns sakkunniga utlåtande inom ramen för den pågående delgeneralplaneringen av innerstaden.

Syftet med föreliggande utredning är att identifiera, beskriva och aktualisera kulturhistoriska och arkitektoniska värden i stadens bebyggelse inom ett avgränsat område som omfattar följande kvarter i stadsdelen Storängen (markerade med en orange linje på kartan nedan):

2 Apotekaren, 3 Redaktören, 4 Köpmannen, 5 Kassörskan, 8 Borgmästaren, 9 Springpojken, 10 Skomakaren, samt kvarteren 13, 14 och 16. Dessutom ingår Östra hamnområdet som ligger utanför kvarter.

Metoden för inventeringen grundar sig på ett vädertaget praxis vid byggnadsantikvariska förundersökningar och tillämpar de värdekriterier och värderingssystem som gäller för dessa.

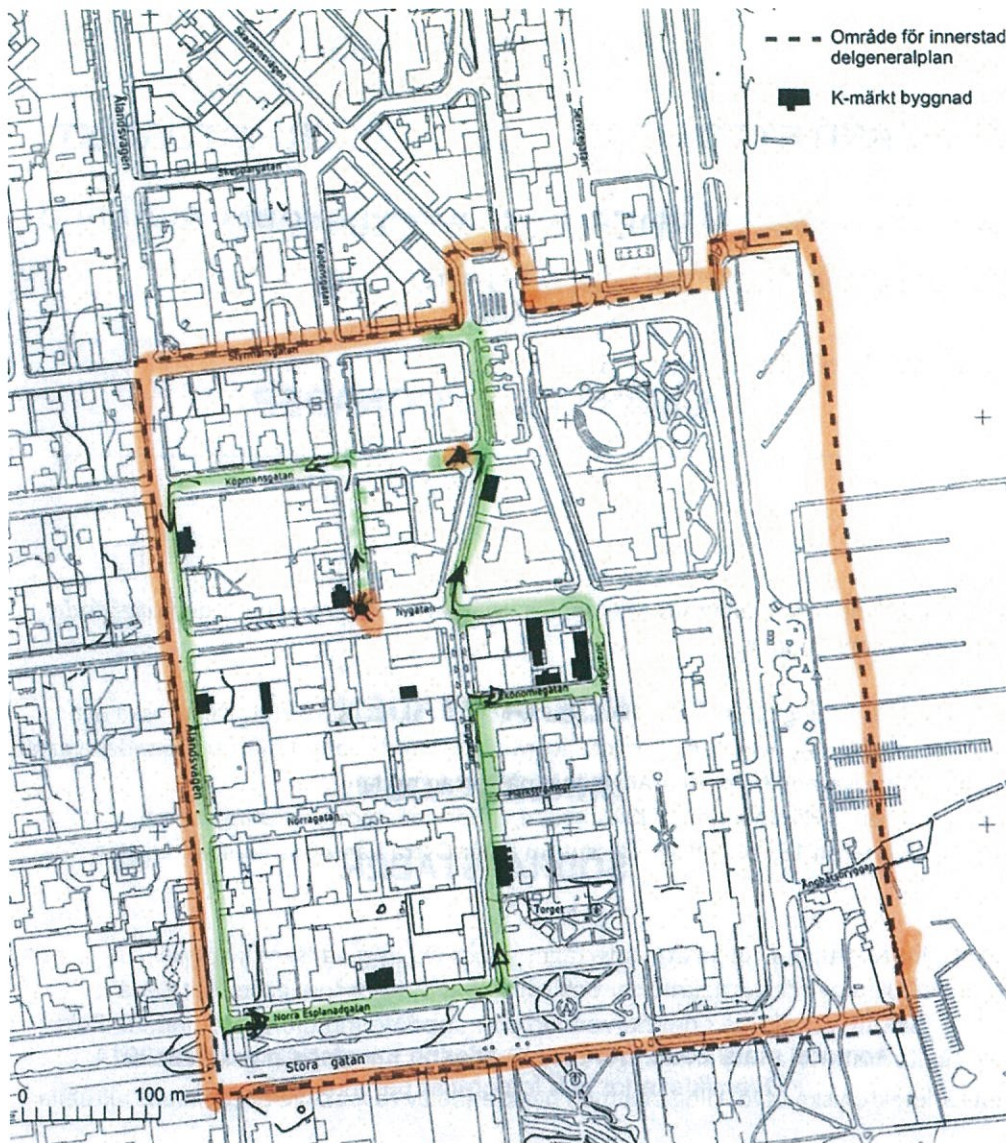
De enskilda husens kulturhistoriska värderingar görs i rapporten mot översiktlig bakgrund av stadsbebyggelsens arkitektoniska utveckling och med beaktande av respektive byggnadens aktuella skick.

I rapporten upptas endast de anläggningar som anses vara kulturhistoriskt betydelsefulla eller arkitektoniskt och miljömässigt intressanta. Tidsmässigt omfattar alltså inventeringen även moderna byggnader.

I värderingarna ingår förslag till både K-märkning av utvalda objekt och till uppgradering, respektive justering nedåt av de hittills gällande kulturhistoriska klassificeringarna. Förslagen är markerade med fett stil i inledningen av varje objektanalys och avsedda skyddsgrader betecknas med en pil.

Inventeringen – av praktiska skäl – följer de olika kvarterens och gatornas bebyggelse, med början vid det centrala hörnet Nygatan/Kaptensgatan, för att fortsätta via Kaptensgatan, Köpmansgatan, Ålandsvägen och Norra Esplanaden till Torggatan och vidare norrut, mot korsningen Torggatan/Styrmansgatan. Med andra ord är inventeringen topografiskt, och inte kronologiskt, ordnad (jmf kartan nedan, grön linje med pilar).

Inventeringen genomfördes och rapporten sammanställdes av överantikvarie Elisabeth Palamarz under juni-juli 2015.

Inventeringen

Kaptensgatan

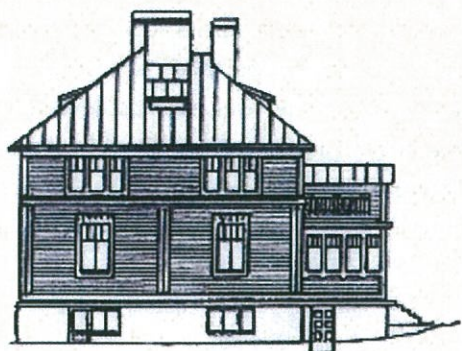
Kaptensgatan 18/Nygatan 8

Storängen-8-15; uppfört 1925 enligt ritningar av Torsten Montell. **Byggnaden K-märkt 1989**

Huset, som ligger i gatuhörnet Kaptensgatan-Nygatan, byggdes av sjökaptenen Julius Eriksson som beställde ritningarna hos arkitekten Torsten Montell.

Torsten Montell var en åländsk arkitekt, född 1873 på Bolstaholm i Geta som son till löjtnanten Eugen Montell. Efter avslutad arkitektutbildning 1899 ritade Montell till många byggnader på Åland,

huvudsakligen villor i Mariehamn, men även offentliga byggnader såsom tillbyggnaden till Ålands lyceum, Kumlinge sjukstuga och Pub Bastun. Montell var verksam ända till sin död år 1937.

Torsten Montells ritning för Julius Erikssons villa

Det Erikssonska kaptenshuset, känt under namnet Villa Julius, är en kubformad tvåvåningshög stadsvilla i trä med ett källarplan som uppförts såsom en hög, rödmålad tegelsockel. Villan är övertäckt med ett valmat plåttak. Husets tydligt avgränsade övre våning, med sina två- och treluftsfönster, är betydligt lägre än den representativa bottenvåningen, vars höga T-fönster är i behåll. Fönstrens övre delar är småspröjsade. Fasadernas smala, liggande träpanel i ljusrosa oljefärg har markerade indelningar med vitmålade lister, knutar och fönsterfoder. I takfallen sitter små, smala takkupor.

Den färdiga byggnaden blev något förenklad i förhållande till arkitektens ritning, främst ifråga om uteslutna fönsterkarmarnas dekorativa omfattningar.

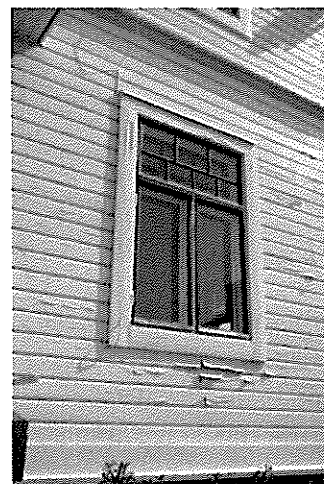
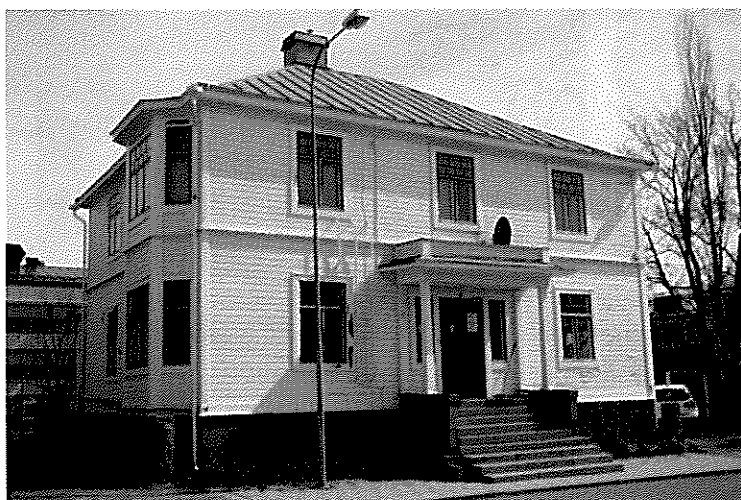
Utöver Villa Julius har Torsten Montell under samma tid, i mitten av 1920-talet, även ritat två andra sjökaptensvillor i Mariehamn, nämligen Arthur Ekbloms villa vid Södra Esplanadgatan 20 (Stora gatan) från år 1922 och Uno Adolfssons villa från år 1923 vid Västra Esplanadgatan 8. Den Ekblomska villan är idag K-märkt och står kvar, medan den Adolfssonska, trots det utpekade kulturhistoriska värdet och sitt välbevarade byggnadsskick, revs så sent som 2012. Alla dessa stora tvåvåningsvillor i enkel neoklassicismisk stil karaktäriserades av kvadratisk (eller nästintill kvadratisk) plan, valmade, branta tak med små takkupor, träfasader med liggande panel och markerade indelningar, burspråk och balkonger, vidare, höga sockel i tegel och höga fönster med småspröjsade övre delar.

Både den Ekblomska och den Erikssonska villan är ovanligt väl bevarade, även ifråga om arkitektoniska detaljer, vilket är rätt så unikt i Mariehamns äldre byggnadsbestånd.

Såsom ett av de två sista, bevarade husen i Mariehamn av denna typ och i detta goda skick, har Villa Julius ett högt arkitektoniskt och kulturhistoriskt värde. Man bör även beakta husets socialhistoriska värde såsom vittne av den tid i stadens utveckling, då förmögna sjökaptenen beställde påkostade, arkitektritade villor. Dessutom har det stora huset en karaktärsskapande betydelse för upplevelsen av gatubilden i den arkitektoniskt viktiga korsningen i Mariehamns absoluta centrum. Skydd genom K-märkning i stadsplanen är i högsta grad befogat och bör rigoröst följas upp.

Kaptensgatan Nr 15

Storängen 9-7; uppförd 1932 enligt ritning av Frej Liewendahl. Kulturhistorisk kategori A → K-märkning.

2015

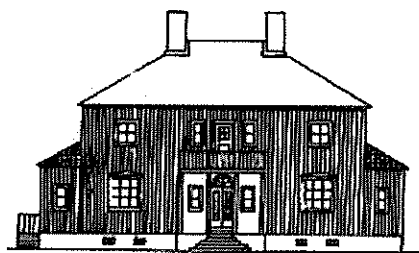
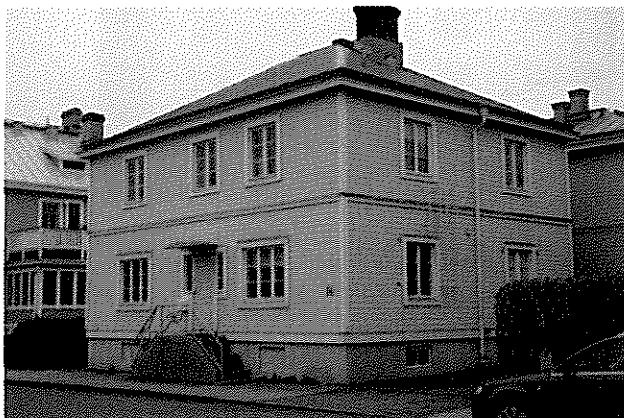
Den ståtliga, tvåvåningshöga trävillan i en enkel neoklassicismisk stil karaktäriseras av rektangulär plan, pyramidformat tak, fasader klädda med liggande, spontad, vitmålad panel med tydligt markerade indelningar, burspråk i två våningar samt höga, mörktgrönmalade fönster med småspröjsade övre delarna, med tydliga jugenddrag. Huset vilar på en hög stensockel som rymmer en källare. Till huvudentrén, som är symmetriskt placerad i gatufasaden, leder en granittrappa skyddad av en öppen förstukvist. Entréns representativa karaktär understryks av kvistens elegant svängda tak och utskurna träpelare, även de i stram jugend.

Villan är ovanligt väl bevarad, även ifråga om sina ursprungliga arkitektoniska detaljer och färgsättning (bortsett den olämpliga färgsort som huset senast ommålades med). Den utgör ett mycket bra exempel på ett representativt, större bostadshus från mitten av 1930-talet. Dessutom harmonierar villan mycket väl med andra hus vid samma gata, ritade av Frej Liewendahl under en period som präglar hela Kaptensgatans arkitektoniska miljö.

Därmed äger huset ett högt kulturhistoriskt- och arkitektoniskt värde och bör därför bevaras och skyddas genom en K-märkning i stadsplanen.

Kaptensgatan Nr 16

Storängen- 8-16; uppförd 1932 enligt ritning av Frej Liewendahl. Kulturhistorisk kategori: B

Kvarter VIII • Tomt nr 4b • Kaptensgatan 14 • Huset är rivet

Byggnaden representerar en stramare version av de tidstypiska, rektangulära tvåvåningshusen under pyramidtak, som dominerar denna gata. Byggnaden korresponderar nämligen i gaturummet med två andra, stilistiskt liknande hus som uppfördes under samma år, 1932, och vilka -ovanligt nog - båda är ritade av Frej Liewendahl: trävillan Kaptensgatan 15 och det vitputsade hörnhuset Kaptensgatan-Köpmansgatan.

Det är intressant att notera, att den aktuella villan uppfördes såsom granne till det numera rivna Alex Kuffschinoffs bostadshus i norr, Kaptensgatan 14, ritat av arkitekt Aarne Eklund 1929. Även denna byggnad var en tidstypisk representant av tjugotalsklassicismen, den gången med rötter i Åbo stads arkitektur.

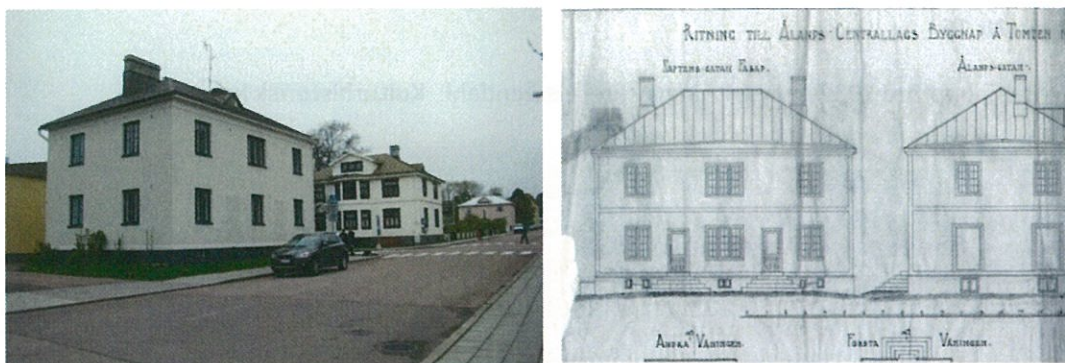
Huvudfasaden på det kvarvarande huset präglas av liknande arkitektoniska drag som hade funnits på det Eklundska huset: byggnadens proportioner, den symmetriska axialiteten, större, småspröjsade och kvadratisk utformade fönster på bottenvåningen, entrédörren flankerad av små, vertikala fönster samt den valmade takformen. Yttrepanelen på det Liewendahlska huset är dock liggande och klart avdelad i våningshöjd, ett karakteristiskt och kvardröjande drag i Mariehamns ryskt inspirerade arkitektur.

Byggnaden utgör ett viktigt element i den enhetliga gatubilden och bör därför bevaras så långt som möjligt i oförändrat skick. Uppgradering till kategori A kan bli aktuell framöver, främst med tanke på vikten att värna om den enhetliga gatubilden och gatans 1930-tals byggnadsbestånd.

Hörnet Kaptensgatan12/Köpmansgatan 9

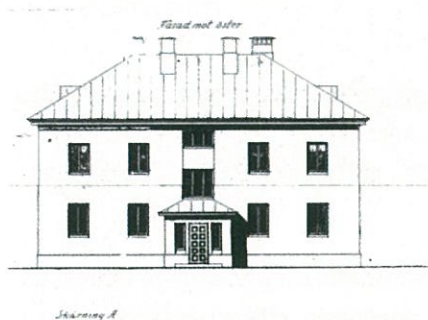
Storängen- 8-12; uppförd 1932 enligt ritning av Frej Liewendahl. Kulturhistorisk kategori: →B

Byggnaden uppfördes för Ålands Centralandelslag såsom expeditionskontor och livsmedelsmagasin. Det är ett vitputsat, rektangulärt tvåvåningahus under ett valmat tak, med tre, respektive två symmetriska fönsteraxlar i varje lång- och gavelfasad samt en trapp- och balkongförsedd gårdsentré i väster.

Ovan: Frej Liewendahls hus vid Köpmansgatan 9 respektive ritning 1932; jämför med Oscar Bomanssons ritning och byggnad tillhörande Grelsby sjukhus från år 1932 (nedan).

Byggnaden saknar dekorativa element i exteriören, men utstrålar en för den neoklassicismiska stilen karakteristiska strama elegansen. De småspröjsade fönstren leder tankarna till Oscar Bomanssons lugna jugendarkitektur från samma period. Trots vissa avvikelser i förhållande till ursprungsritningarna (en entrédörr mot planerade två i gårdsfasaden) utgör huset ett mycket väl bevarat exempel på den "bomanssonska" arkitekturperioden på Åland, med Grelsby menatlsjukhus som främsta parallell.

Centralandelslagets byggnad är, trots sitt annorlunda, putsade fasadmateriäl, väl komponerad i relation till gatans trävillor som alla, med undantag av ersättare för det rivna huset nr 14, tillhör samma epok och samma arkitektoniska stil. Föreslås kulturhistorisk klassificering i **kategori B**.

Kaptensgatans hela byggnadskomplex präglas idag, med bara ett, ovan nämnt undantag, av hus med ett både arkitektoniskt och kulturhistoriskt värde. Alla dessa byggnader är mycket betydelsefulla för upplevelsen av gatubilden. Kaptensgatan utgör en arkitektonisk oas i det annars svårt decimerade beståndet av äldre byggnader i Mariehamns absoluta centrum.

Därför behöver husen omfattas av byggnadskydd genom K-märkningar i planen samt vårdas och underhållas på ett antikvariskt korrekt sätt så att de arkitektoniska värdena inte går förlorade.

Köpmansgatan

Köpmansgatan 7

Storängen-9-9; uppfört 1929 enligt ritning av Anders Öström. **Kulturhistorisk kategori B→A**

Kaptensgatans gatubild kompletteras i dess NÖ hörn mot Köpmansgatan av en tjugotalsvillas västra gavel. Husets huvudfasad vetter mot Köpmansgatan. Det är ett traditionellt bostadshus i 1 ½ plan med brutet tak, som arkitektoniskt utgör en blandning mellan jugend och tjugotalsklassicism. Fasaderna är klädda med ljusmålad liggande panel, med fönsterbågar och dörrfoder accentuerade av mörkare kulörer. Till den i långfasaden symmetriskt placerade entrén, som ligger under en större takkupa med utsvängt tak, leder en dubbeltrappa med dekorativt järnräcke. Villan har sin närmaste stilistiska pendang i Mariehamn i huset vid Torggatan 22, i kvarteret Kvarnberg, ritat - även det 1929 - av B. Gunell. Huset vid Torggatan är kulturhistoriskt klassificerat i kategori A.

Byggnadens breda, tvåvåningshög västra gavel mot Kaptensgatan präglas av en anseelig, välproportionerad volym. I fasaden sitter två ursprungliga korsfönstren i var sitt plan ovanför en hög, rödmålad sockel. Gaveln kompletterar på ett värdefullt sätt Kaptensgatans gatubild och bildar en stilistisk helhet med gatans andra, kulturhistoriskt intressanta och välbevarade byggnader som alla, utom en, representerar stadens arkitektoniska utveckling under den korta tidsperioden 1925-1932.

Detta, i kombination med byggnadens byggnadshistoriska värde, motiverar behovet av att lyfta huset från den nuvarande kulturhistoriska kategorin B till **kategori A**.

Kaptensgatans gatubilder: t.v. från nordväst och t.h. från sydost

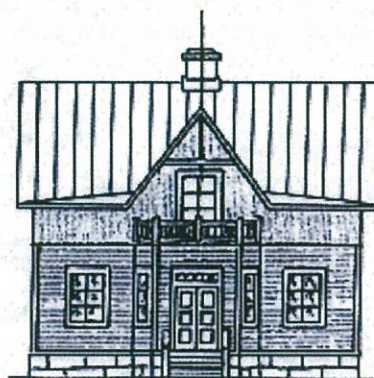

Köpmansgatan 5

Storängen -9-9, uppfört 1928 enligt ritningar av Jacob Lundqvist. **Kulturhistorisk kategori B**

I kvarteret Springpojken ligger ännu ett, kulturhistoriskt värdefullt bostadshus från samma period, nämligen Köpmansgatan 5. Huset tillkom 1928 på beställning av hästförmanen Herman Eliasson. Jämfört med den intilliggande, ovan beskrivna Öströmska byggnaden, representerar det något annorlunda arkitektoniska stil, trots att båda husen hör till 1920-talets andra hälft.

Bortsett vissa ombyggnader (entrén i gaturummet ersattes av ett burspråk, dock med den ursprungliga balkongen vid vindsvåningens takkupa) och den ändrade fasadfärgsättningen, har det traditionellt utformade sadeltakshuset i 1 ½ plan behållit sina ursprungliga proportioner och den tidstypiska arkitektoniska stilen. Tack vare det utgör huset ett betydelsefullt element i den annars rätt så moderniserade gatubilden, som på detta avsnitt domineras idag av större, offentliga byggnader.

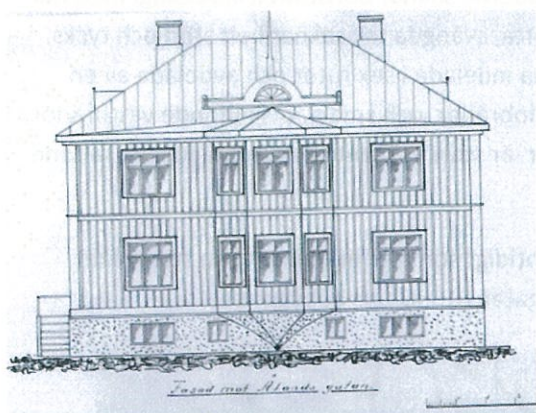
Byggnaden bör behålla sin nuvarande klassificering i **kategori B**.

Köpmansgatans gatubild berikas ytterligare, i dess nordvästra del inom kvarter 13, av två följande, större, signifikanta trähus: nr 8 och nr 14, det senare tillhörande även Ålandsvägens gatumiljö.

Köpmansgatan 8

Storängen -13-4, uppfört 1933 enligt ritningar av Hugo Eriksson. **Kulturhistorisk kategori A→B**

Nr 8 ligger i NV hörnet Köpmansgatan-Kaptensgatan, vilket innebär att byggnaden bildar en arkitektonisk fond för Kaptensgatan i norr, sett söderifrån. På samma sätt som Kaptengatans andra, ovan beskrivna hus, uppfördes byggnaden i början av 1930-talet, den gången enligt ritningar av en byggmästare, Hugo Eriksson. Även detta trähus är en större tvåvåningsvilla under ett valmat tak, med symmetriska axlar och burspråk i två våningar på huvudfasaden. De i mörkbrunt målade två- och treluftsfnstren är försedda med småspröjsade övrestycken, vilket ger fasaderna ett stramt jugendinspirerat utseende. Detta, tillsammans med takets små, triangulära takkupor och de lätta, svängda taket ovanför entrétrappan (vänd mot gården i väster), leder tankarna till Frej Liewendahls arkitektoniska uttryck i hans villor vid samma gata.

Byggnadens exteriör är relativt välbevarad, trots vissa förändringar, som huvudsakligen gällde förnyelsen av fasadpanelen och fönstren. Jämförelsen med ursprungsritningen visar även den större södra takkupans sekundära karaktär och den förenklade takdekorationen i förhållande till originalet.

Villan är dock ett värdefullt exempel av 1930-tals byggnadskick och utgör ett viktigt komplement i den tidsmässigt så enhetliga gatubilden. Med tanke på gjorda förändringarna, är den kulturhistoriska **kategorin B** kanske mera befogad än den nu gällande kategorin A.

Köpmansgatan 14

Storängen-13-1, uppfört 1934 enligt ritningar av Torsten Montell. **Kulturhistorisk kategori A**

I nordöstra hörnet Köpmansgatan – Ålandsvägen bildar det Montelska huset en anseilig och karaktärsskapande byggnadsvolym. Den stora tvåvåningshöga träbyggnaden präglas av breda gatufasader med fem, respektive sex axlar. En av dessa axlar utgörs på varje fasad av entrédörren och trapphusens smala vertikala fönsterrad som, liksom samtliga fönster på övre våningen, når ända upp till den kraftiga takfoten. Byggnadens valmade tak pryddes av två par små, runda takkupor, lukarner, som anses vara arkitekten Torsten Montells signaturelement. Hans ritning till detta hus är daterad 1934 och den, återigen, speglar en kvardröjande, stram tjugotalsklassicism. I detta aktuella hus kombineras klassicismen med byggnadsdetaljerna som knyter an med både jugend och nationalromantik.

Fasaden mot Ålandsvägen

Den enhetligt vitmålade, stående locklistpanelen på fasaderna saknar horisontell indelning, men har tydligt markerade hörn- och sockelbrädor. Entréernas lätta, svängda tak saknar helt stöd och tycks sväva i luften. De klassiska tvåluftsfönstren, med bågarna indelade i sex rutor och avdelade av en kraftig mittpost, sitter i släta fönsterfoder med breda sidobrädor och smala, utskjutande vattbrädor, både över och under fönstren. Fönstrens mörkblåa kulör är starkt accentuerad i panelens ljusa fond, vilket ger fasaderna en speciell prägel.

Husets form är väl anpassad till kvarterets hörnläge, samtidigt som det arkitektoniska stilspråket samspelar med, och stilmässigt kompletterar, Köpmansgatans 1930-tals bebyggelse.

Av denna anledning är husets kulturhistoriska klassificering i generalplanen i den högsta **kategorin A** helt befogad och bör följas upp av ett varaktigt skydd i form av en **K-märkning** i stadsplanen.

Ålandsvägen

Ålandsvägen 39

Storängen-8-19, uppfört 1928 enligt ritningar av ark. Oscar Bomansson. **Byggnaden K-märkt 1990**

Byggnaden utgör ett av de två K-märkta hus som finns i kvarter 8, Borgmästaren.

Det 1 ½ våningshög, ljusblåmålade bostadshuset ligger ensamt på tomten (nr 6), med sin fem axlar långa representativa huvudfasad vänd mot Ålandsvägen.

Upphovsmannen bakom den elleganta träbyggnaden är arkitekt Oscar Bomansson som år 1928 ritade den åt rådmannen Axel Barck.

Huset präglas av den för arkitekten typiska, avskalade och svala tjugotalsklassicismen som här tillämpats på en traditionell modell av ett större, åländskt sadeltakshus, med fasader klädda med stående locklistpanel. Till de ifrån denna husmodell avvikande elementen hör småspröjsade två- och treluftsfönster, satta i stilenligt dekorerade foder, som ger byggnaden dess mycket speciella karaktär. Likaså hör fasadernas ljusblåa färgsättning hemma i 1920-talets formspråk.

Tyvärr är byggandens yttre panel och de spröjsade fönstrena idag resultat av en renovering som, trots ambitionen på att återställa de tidigare förvanskade fasaderna, inte lyckades helt när det gäller detaljutformningen (sågade panelbrädor i stället för hyvlat virke, jmf foto ovan t.h., bandplåt i stället för skivplåt som taktäckning, utbytta fönster). Trots det är huset fortfarande ett värdefullt representant av den Bomanssonska tjugotalsklassicismen i Mariehamn och ett mycket viktigt element i Ålandsvägens gatubild.

Det är viktigt att bevara och underhålla huset så att det arkitektoniska uttrycket inte går förlorat. I samband med framtida underhåll är det önskvärt att återställa fasadpanelen och ge den en tidsenlig kvalitet.

Ålandsvägen 45

Storängen-5-15; uppfört 1906 enligt ritningar av Torsten Montell. **Byggnaden K-märkt 2004**

Den representativa stadsgården, mera känd under namnet Villa Carita, utgör en av de två K-märkta anläggningar, och den enda bevarade gårdsmiljö från tidigt 1900-tal, i en av stadens mest centrala kvarter, Kassörskan.

Villa Carita representerar den tidstypiska så kallade panelarkitektur som uppstod i Sverige i slutet av 1800-talet och som på Åland fick sin fulländning i Hilda Hongells ritningsproduktion. Den karakteriserades av varierande typer av spontad panel på fasaderna, både stående och liggande, med avdelande lister, figursågade taktassar och dekorativa fönsterfoder, med drag av den för Mariehamns dåtida villor så karakteristiska neorenessansen.

Villa Carita är ett 1 ½ våningshög, sadeltaktäckt timrat bostadshus, uppfört på en kraftigt förhöjd stensockel som döljer en källarvåning, tidigare avänd som butik. Den i ljusgul kulör målade fasadpanelen är fördelad med grön listdekoration och präglas av kraftiga fönsterfoder i neorenessans, medan vindsvåningens böjda lister och fönsteromfattningar visar influenser av jugend. Huvudentrén, som ligger symmetriskt placerad i gatufasaden, har också de för jugendstilen typiska, smala proportionerna.

Samma stildrag återfinns även i det långa slammålade uthuset, som flankerar gårdstomtens östra del. I de rödmyllade brädfasaderna framträder svarta, långsmala dörr- och fönster, innefattade i tunna, vittmålade foder med karakteristiska korsmotiv i hörenen. Gårdsmiljön kompletteras av ett oktagonalt brunnhus anlagt i trädgårdens mitt och övertäckt med ett elegant svängt tälttak.

Villa Carita, liksom ett par hus i de ovan beskrivna nordvästra kvarteren, ritades år 1905 av den då 32 år gamla arkitekten Torsten Montell för affärsmannen och tullvakten Karl Eriksson (ritningen för bostadshusets reviderades 1927). Montell hörde till den grupp byggnadsritare i Mariehamn som agerade i staden under 1900-talets tre första decennier, med början under den period då Hilda Hongells kvantitativa inverkan på stadens arkitektur började avta. Utöver Torsten Montell fanns i denna grupp bland annat Fredrik Liewendahl, Ivar Lindqvist och Anders Öström. Till Montells tidiga produktion hörde ett par byggnader som bar starka drag av den Hongelska badortsarkitekturen, medan andra, något senare, hade drag av jugend, främst i samband med fönsterutformningen.

Hus försedda med tydliga jugenddekor var relativt få i Mariehamn, då de flesta lokala arkitekterna oftast fortsatte att rita hus i en traditionell, "hongellsk" stil. Efter första världskrigets utbrott avstannade byggnadsverksamheten i Mariehamn nästan helt under några år för att med stöd av en ny högkonjunktur återkomma först under 1920-talet och då representera drag av och utveckla tjugotalsklassicism.

De, i denna utredning tidigare nämnda, tre Montellska sjökaptensvillorna härstammade från den senare perioden (bl.a. Villa Julius vid Kaptensgatan 18). Till Torsten Montells sena verk hör också hörnhuset Köpmannagatan-Ålandsvägen, som på ett utmärkt sätt speglar både Montells egna, och hela stadens, arkitektoniska utveckling.

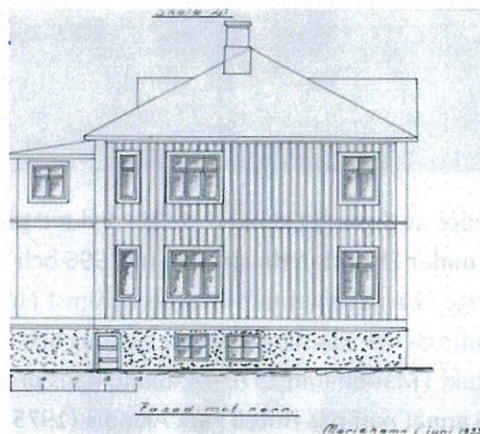
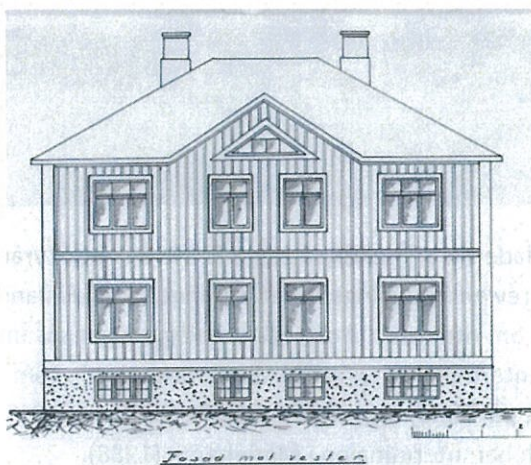
Desto viktigare är det att medelst medveten samhällsplanering värna om denna, stadens arkitekturhistoriska vittnesbörd, genom att tillämpa och upprätthålla K-märkningskyddet, men även

genom att uppmuntra korrekta underhållsmetoder så att byggnadernas kulturhistoriska värde inte minskar.

Ålandsvägen 53

Storängen-2-13, uppfört 1933 enligt ritningar av Hugo Eriksson. Kulturhistorisk kategori A → C (dock efter rekonstruktion!)

Byggnaden, även kallat "Dahlmans", är ett större träbostadshus i två plan, under ett valmat tak, som med sin långfasad vänder sig mot Ålandsvägen. Det första intrycket är att det kubformade huset, försett med liggande, två- och tredelade panoramafönster, uppvisar funktionalistiska stildrag som inte stämmer överens med exempelvis de triangulära takkuporna. Vid närmare granskning visar sig att fasadernas byggnadselement tillhör olika tidsperioder och olika stilar, vilka inte står i balans med varandra. Orsaken till detta ligger i den ombyggnad/de ombyggnader som på ett negativt sätt förändrade husets karaktär.

"Dahlmans" uppfördes nämligen redan 1933 enligt ritningar av Hugo Eriksson, samma byggmästare som står bakom den eleganta villan vid Köpmanskatan 8, även denna ritad och byggd 1933 (jmf ovan). Båda husens fasadutformning liknade varandra; de var försedda med symmetriskt placerade två- och treluftsfönster med småspröjsade överdelar, vilket gav fasaderna det för tidsperioden karakteristiska arkitektoniska uttrycket. Efter att fönstren på huset Ålandsvägen 53 byttes ut (samtidigt med hela yttre panelen) mot stillösa panoramafönster, dessutom med en förändrad

placering på fasaderna och felanpassade fönsterfoder, förlorade byggnadens exteriör nästan helt sitt tidigare arkitektoniska värde. Därmed har även gatubilden påverkats negativt, varför den i delgeneralplanen föreslagna klassificeringen av huset i den kulturhistoriskt högsta kategorin A förlorade enligt min mening sin relevans. I fall man vidtar rehabiliteringsåtgärder i syfte att rekonstruera fasadernas tidigare utseende, kunde byggnaden placeras i kategori C.

Ålandsvägen 55

Storängen-2-14; uppfört 1966 enligt ritning av Sigvard Eklund. **Kulturhistorisk kategori C→ B**

Gatukorsningen Ålandsvägen - Norra Esplanaden präglas av två, kulturhistoriskt intressanta, men stilmässigt helt olika byggnadsobjekt: Gustav Erikssons gårdsmiljö från 1883 i kvarter 1 och samma redarfamiljs kontorbyggnad från år 1966 i kvarter 2 (båda byggnaderna synliga på foto nedan). Medan det äldre bostadshuset, med tillhörande trädgård och gårdsbyggnader, hör till 1800-talsets arkitektoniska tidsålder, utgör kontorsbyggnaden ett helt annat typexempel på en miljöanpassad 1960-tals arkitektur i modernistisk stil.

Huset ritades av Sigvard Eklund (f. 1928). Eklund grundade sin arkitektbyrå Sigge år 1956 i Åbo. Byrån arbetade under Eklunds ledning fram till 1996 och bedrev en framgångsrik verksamhet både i Finland och i Sverige, men även utanför Norden, främst i fråga om ritningar till offentliga anläggningar såsom skolor, kontors- och kanslibyggnader, sjukhus och hamnterminaler. Sigvard Eklund tjänstgjorde som stadsarkitekt i Mariehamn 1970-74. Bland hans projekt på Åland, utöver det aktuella GE-kontoret, kan bland annat nämnas Hotell Park Alandia (1975) och hamnterminalen i Mariehamn (1988).

Det av Sigge ritade GE-kontoret från 1966 utgör en ny, tydlig etapp i stadens moderna, arkitektoniska utveckling och bör idag, på samma sätt som alla ovan nämnda byggnaderna, räknas som sin tids intressanta tillägg i Mariehamns gatubild. Trots sin storlek, sitt modernistiska och i den omgivande miljön främmande formspråk, smälter kontorsbyggnadens volym ovanligt väl i den småskaliga bebyggelsen. Det är viktigt att värna om kontorshusets arkitektur genom att inte förändra fasaderna

eller förvanska de väl utvalda byggandsmaterialen. Föreslås att klassificeringen uppgraderas till kategori B.

Norra Esplanaden

GE-kontorets tillkomst i mitten av 1960-talet innebar en stor innovation i Mariehamns arkitekturhistoriska utveckling. Stadens bebyggelse präglades fortfarande under den perioden av den traditionella, småskaliga träarkitekturen, med rötterna under sen 1800- och tidigt 1900-tal. Undantagen utgjorde två, för stadsplanen styrande, storslagna byggnader: Ålands lyceum från 1903 och Sankt Görans kyrka från 1927, båda i anslutning till de centrala Esplanaderna.

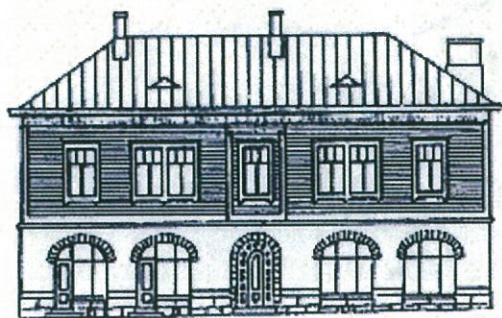
Sedan 1930-talet började stadsbilden förändras allt snabbare, inte minst genom tillkomsten av offentliga stenbyggnader, i enlighet med Oscar Bomanssons nya stadsplan från 1926. I första hand gäller det Ålands Aktiebanks nya kontor vid Torggatan från 1934. Vidare, 1939, tillkom två monumentala, av Lars Sonck ritade stenhusen, Stadshuset och Sjöfartsläroverket samt Erik Bryggmans Bio Savoy. Bryggmans biograf, Ålands främsta, funktionalistiska byggnad, är anlagd enbart ett kvarter längre bort norr om GE villan. Dessa byggnadsprojekt öppnade ett nytt kapitel i stadens byggnadshistoria, kantat med allt fler rivningar och tillkomsten av nya, "moderna" hus. Vid Norra Esplanaden, inom avsnittet mellan Ålandsvägen och Torggatan, fanns då inte mindre än fem påkostade trähus med tillhörande gårdsmiljöer och -byggnader, alla tillkomna under åren 1892 – 1927, varav flera var ritade av Hilda Hongell. Av dessa gamla hus återstår idag endast ett, det yngsta, nämligen Axel Lindholms hus på tomten nr 2b.

Norra Esplanadgatan 2

Storängen-2-8, uppfört 1927 enligt ritningar av Torsten Montell. **Byggnaden K-märkt 1978**

Det stora, representativa tvåvåningshuset uppfördes på beställning av byggnadsentreprenören Axel Lindholm i anslutning till en något äldre fabriksbyggnad som sedan 1894 fanns på tomten och var ritad av Hilda Sjöblom.

Redan vid den första anblicken avslöjar byggnadens arkitektur, med sina stora, rundbågiga dörr-och fönsteröppningar i den i sten byggda bottenvåningen, de olika funktioner huset var avsett för, utöver bostaden. Jämfört med de mera traditionella grannhus som fanns här, alla i en typisk "hongellsk" stil, representerar nämligen den Montellska byggnaden en mycket speciell och på Åland sällsynt byggnadstyp, så kallad landshövdingehus.

Torsten Montells ritning för Axel Lindholms s.k. landshövdingehus; t.h. foto över det nybyggda huset

Landshövdingehus utvecklades i Sverige, närmare i Göteborg, i slutet av 1800-talet, där det på grund av brandrisken var förbjudet att uppföra trähus högre än i två våningar. Byggnadstypen har fått sitt namn av att den dåvarande landshövdingen i Göteborg, Albert Ehrensvärd, sanktionerade de första ritningarna år 1875. Under åren 1890-1939 byggdes det över 2 500 landshövdingehus i Göteborg, och kring år 1940 bodde upp emot hälften av stadens befolkning i dessa hus. Med bottenvåning av sten och två trävåningar utgjorde husen undantag från stadgan. Bottenvåningen murades av tegel och kunde putsas, ibland för att efterlikna naturstensblock. Trä våningarna kläddes med träpanel. Byggnaderna i den typen uppfördes ända in på 1940-talet och husens utformning samt placering har varierat i takt med tidens ideal.

Stilmässigt var 1920-talets landshövdingehus till sin utformning inspirerade av klassicismen. Fasaderna hade oftast stående panel och de spröjsade fönstren två lufter (bågar) med tre rutor i varje båge. Dekorationerna var sparsmakade, gärna med släta lisener av trä. Sadeltaget kläddes med tegel.

Även utanför Göteborg utförde man hus av denna typ, ofta med reveterad fasad (puts på trä) enligt lokal rådande brandstadga. I Örebro t.ex. bebyggdes hela stadsdelar med denna typ av hus som fick ett utseende som mer påminde om stenstadens bebyggelse.

Axel Lindholms hus idag.

I Mariehamn fanns ända till 2010-talet endast två landshövdingehus; utöver Norra Esplanadgatan 2 även Matthias Erikssons affärshus i SV hörnet Ålandsvägen-Norragatan. Det senare huset, försett på övre våningens träfasader med en fin jugenddekoration, revs så sent som 2010 för att lämna plats åt det nya Trobergshemmet.

Därmed är det Lindholmska huset vid Norra Esplananden stadens – och Ålands - sista, och kulturhistoriskt desto mer värdefulla exempel på denna byggnadstyp. Husets exteriör har - trots vissa ombyggnader och anpassningar till nya funktioner (bl.a. skrädderi, affär, klubb, bistro och restaurang) - bevarat sin karaktär och sina stilmässiga byggnadsdetaljer.

Byggnaden är utan tvekan kvarterets arkitektoniskt mest värdefulla elementet i Norra Esplanadens gatubild.

Torggatan

Torggatan 12, Apoteksgården

Storängen-2-4, uppfört 1952 enligt ritningar av Kaj Englund. **Kulturhistorisk kategori B**

Efter andra världskrigets slut präglades stadens bebyggelse av kontrasten mellan de glest byggda, låga trähus på gröna rutplansområden från slutet av 1800-talet och de nya, monumentala, solitära stenbyggnaderna. Nu började dock byggtekniken och byggmaterialen förändras på allvar i takt med införande av idéer om en ny funktionell stadsstruktur med flervåningshus. De större bostadsbyggnadernas yttre brukade man dock mjuka genom att förse fasaderna med olika arkitektoniska element såsom burspråk, grovputs och varierande färger.

Denna trend gjorde sig gällande även i Mariehamn i början av 1950-talet, här ifråga om Torggatan, som nu skulle få en ännu mera storstadsmässig karaktär i samband med uppförandet av bostads- och affärskomplexet i fyra våningar, Apoteksgården (Torggatan 12 i gatans södra del).

För att ge plats åt detta revs en hel gårdsmiljö från 1890-talet, med påkostade bostads- och affärshus, trädgårdar, lager, ladugård, skjul, brunn och ateljé, ritade av både Hilda Sjöblom och Oscar Bomansson. Den nya byggnaden ritades av Helsingforsarkitekten Kaj Gustaf Englund (1905 - 1976).

1970-tal

K.G. Englund hade specialiserat sig på byggande av typhus och var främst inriktad på social bostadsproduktion, skolbyggnader och affärshus, som huvudsakligen hörde med storstadsmiljöer. Här vid Torggatan skapade han en tidstypiskt – och Ålands första – lamellhus med snedsållda vertikala burspråk i fem axlar mot gatufasaden och två hörnrisaliter mot gårdssidan.

Ända tills nyligen, 2014, var det eleganta våningshuset innerstadens högsta bostadsbyggnad (jmf flygbild nedan, från 1958; från och med 1955 tillkom våningshusen norr om centrum, vid Skarpansvägen, med Nyängsgården som det första). Apoteksgårdens klassificering i kategori B är i dagsläget korrekt, dock är det viktigt att byggnadens arkitektoniska kvalitéer respekteras och att gatufasaderna inte förändras. Inom ett par decennier kommer den, högst troligt, att uppgraderas till ett K-märkningsstatus.

Torggatan 15

Storängen-16-3, uppfört i etapper 1876 – 1897 – 1921, enligt ritningar av bl.a. Hilda Hongell och Oscar Bomasson. **Byggnaden K-märkt 1990**

I början av 1980-talet var den allt mer krympande småstadsideyllen vid Torggatan redan begränsad till några få, kvarvarande bostads- och butikshus från stadens äldsta "era", som alla låg längs gatans östra sida, nämligen:

- Oscar Bomanssons **Erikssonska gård** vid Torggatan 15
- **Laurénska gården** vid Torggatan 11
- Simonska gården från år 1866 vid Torggatan 13

Efter att Simons revs i början av 1980-talet, för att lämna plats för Mariehamns första köpgalleria, återstår idag bara Lauréns och Erikssons, vars traditionella stil och låga proportioner gör dem i sin tur till stadsbildmässiga solitärer bland de omgivande, större och nyare hus på denna gata.

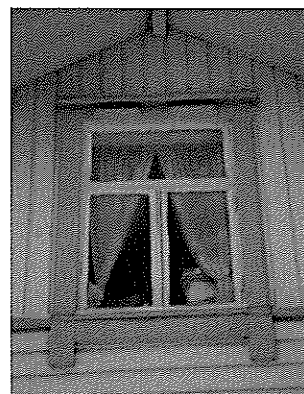
Den Erikssonska gårdens kulturhistoriska värde är sedan tidigare utrett (jmf bilaga 1: Museibyråns utlåtande nr 57 U40 av 10.3.2010) och formellt bekräftat år 1990 genom K-märkning i stadsplanen.

Huset är ritat av Mariehamns mest namnkunniga arkitekter och det bör idag tillskrivas en ikonstatus, såsom ett av den centrala gatans två sista, socialhistoriska och arkitektoniska vittnen.

Av de två Erikssonska gårdshusen, bostadshuset och uthuset, båda från slutet av 1800-talet, återstår idag endast den lilla boningsbyggnaden, som saknar K-märkning och är klassificerad i den kulturhistoriska kategorin B. Det stora uthuset, som inrymde flera funktioner och bildade en kulturhistoriskt värdefull helhet med hela gårdsanläggningen, revs så sent som 2014.

Gårdshuset vid Torgatan 15

Storängen-16-3. Uppfört 1894 enligt ritningar av Hilda Hongell. Kulturhistorisk kategori B → A

Byggnaden är ett av de ytterst få gårdsbostadshus som bevarats i Mariehamn. Det är ritat av stadens då mest kända kvinnliga arkitekt och har bevarats i nästintill orört skick med alla sina arkitektoniska, stilenliga fasaddetaljer. Huset bildar en för staden unika helhetsmiljö med den kulturhistoriskt värdefulla Erikssonska gården.

OBS. Byggnaden är idag belagd med rivningstillstånd, trots det goda byggnadsskicket och det uppenbara kulturhistoriska värdet. Rivningen skulle innebära en oersättlig förlust för stadens redan hårt decimerade byggnadsarv.

Torggatan 11

Storängen- 3-15, kallad Laurens, uppfört 1871 och tillbyggt 1901 enligt ritningar av Hilda Hongell. Byggnaden K-märkt 1990.

Samma värderingar och samma argument som angivits ovan i fråga om Torggatan 15 gäller även för den Laurenska gården. Det timrade, traditionella envåningshuset under ett sadeltak tillkom år 1871, samma år då von Heidekens stadsplan trädde i kraft. Redan från början åtföljdes det, liksom Erikssons, av en bagarstuga och ett uthus. Gården var fyrvaktare Lindblads bostad. 1901 tillbyggdes boningshuset med två rum åt norr enligt Hilda Hongells ritning. 1919 fungerade huset som Ålands banks första lokal.

Med tiden ändrade det ursprungliga bostadshuset karaktär, då det skulle användas som butik och fick sin representativa, skyltfönsterförsedda entré, ritad av Hilda Hongell, i den fem axlar långa gatufasaden. Takets två takkupor är sekundära. Ännu under 1980-talet utgjorde gården en kulturhistoriskt värdefull helhet som dock gått förlorat i och med rivningen av bagarstugan och uthuset. Det återstående huset är, den helt förändrade omgivningen till trots, ett gott exempel på ett tidstypiskt, sekelskiftets trähus med den för dåtida Mariehamn så karakteristiska, rikt ornamenterade fönsteromfattningarna och den liggande panelen på yttre fasader.

Både Laurens och Erikssons är idag unika, miljö- och identitetskapande beståndsdelar av Torggatans gaturum. De ännu återstående byggnadsdetaljerna, såsom panel samt fönster- och dörrumfattningarna, bör ovillkorligen bevaras.

Torggatan 6

Storängen-5-9, uppfört 1928. Så kallad Telefoncentralen. **Byggnaden K-märkt 1986**

Det lilla envåningshuset är idag den sista, återstående delen av den statliga Post- och Rikstelefonanläggningen från 1920-talet, telefoncentralen, uppförd i sten 1928 på gården vid Torggatan 8. Huset är rivningshotat, trots sin K-märkningsskydd i stadsplanen.

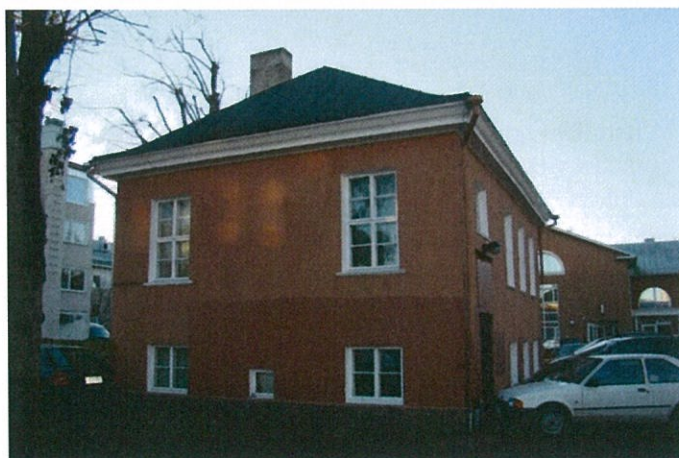

Foto: 2012

Byggnaden blev tidigare kulturhistoriskt värderat av undertecknad (jmf bilaga 2: Museibyråns utlåtande nr 194 U4 dat. 11.11.2010). Tilläggas bör att den är – i motsats till de aktuella tekniska bedömningarna - mycket väl bevarad och i gott byggnadstekniskt skick. Det lilla, unika stenhusets kulturhistoriska värde hade inte förändrats sedan K-märkningsbeslutet och därmed finns det ingen anledning till att varken ändra på eller lyfta bort det gällande skyddet.

Kvarter 4

Kvarter 4, Köpmannen, utgör det "gamla Mariehamns" minsta kvarter och ligger i stadens centrum mellan Torgatan, Ekonomiegatan, Strandgatan och Nygatan. Inom kvarteret finns idag fem K-märkta byggnader, alla med anor i stadens tidiga kulturhistoria. Dessa, här angivna i kronologisk ordning, är:

- **Boningshuset Strandgatan 12**, uppfört 1866 (troligen den längsta byggnaden av trä i Mariehamn),
- **Bagarstugan vid Ekonomiegatan 2**, från 1866, tillbyggt 1986,
- **Starkska magasinet** uppfört i sten 1877 inne på tomten till Nygatan 1 B,
- **Biografen Kino** från 1920 vid Nygatan 3,
- **Den tidigare lagerbyggnaden vid Nygatan 1 B**, idag Indigo, från 1929.

Samtliga ovan uppräknade K-husen varit föremål för en särskild kulturhistorisk värdering som museibyrån därmed hänvisar till (jämför bilaga 3: museibyråns utredning nr 207 U4 dat. 6.11.2012).

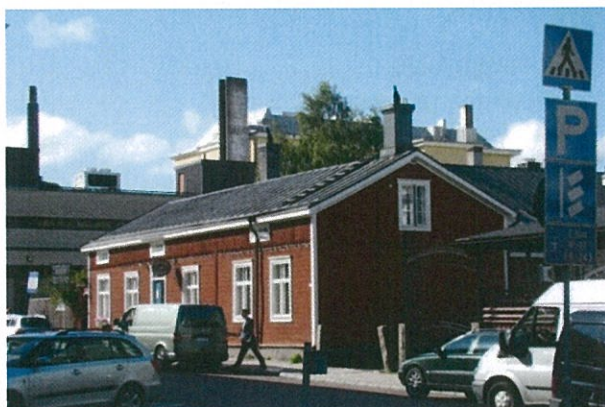
Kinoteaterns tillkomst 1920 har sin grund i det centrala kvarterets specifika karaktär. Aktiebolaget Kino, som bildades av delägarna Ruben och Runo Rotz samt ingenjören och byggnadens arkitekt Ragnar Furstenborg, uppförde detta "nöjestempel" till gagn för både stadsinvånarnas och badhusortens publika behov. Det nya "biopalatset" har fått en för Mariehamn ovanligt storslagen gatufasad som var den främsta representanten för neoklassicismen i den unga staden.

Kvarterets två återstående byggnader, Cityhuset och Varuhuset Zeipels, som avgränsar det mot Torggatan, hör båda till stadens mest kända byggnader och knyter an till platsens långa tradition präglad av handelshus.

De K-märkta byggnaderna omgärdar kvarterets gårdsutrymme som under den senare tiden omvandlats till Mariehamns gastronomiska centrum med flera uteserveringar och souvenirförsäljningar.

Kinoteaterns fasader ska sparas så långt det är möjligt genom att de (eller deras delar) på ett arkitektoniskt lämpligt sätt integreras med de andra k-märkta byggnaderna och i kvarterets ökade byggnadsrätter. Den k-märkta fasaden mot Nygatan ska bevaras och vårdas, helst utan rekonstruktioner.

Alla de övriga, K-märkta byggnaderna i kvarteret, uppfyller K-märkningskriterierna och ska bevaras i enlighet med stadsplanens skyddsbestämmelse.

Torggatan 9, det så kallade "Boreniuskauset"

Storängen-3-13. Uppfört 1938 enligt ritningar av Frithiof Lindholm. **Kulturhistorisk kategori B.**

Boreniuskauset ligger i hörnet Torggatan-Ekonomiegatan och är ett fyra våningar högt hus med ett platt plåttak. Byggnadens långfasad, vänd mot Torggatan, är fördelad i 11 fönsteraxlar, varav två, den

tredje och nionde, är vertikalt markerade med ljusare puts, bredare fönster och halvrunda lunetter i taket. I dessa två axlar sitter entréportarna. I husets översta våning ligger en rad små, dubbelt så många fönster än på nedre plan, vilket ger den karaktär av en loftvåning. Bottenvåningen upptas av butiksskyltfönstren. Utöver de markerade entréaxlarna och de varierande fönsterformerna, saknar fasaderna någon annan arkitektonisk dekoration. Tack vare den symmetriska fasaddispositionen och det lugna, klassiska formspråket upplevs inte byggnadens karaktär som alltför främmande i gaturummet. Dock är den stora volymen mycket dominerande i förhållande till kvarterets avsevärt lägre bebyggelse, där huset än idag framträder som en något udda solitär.

Det är dock viktigt att byggnadens karaktär inte förändras eller förvanskas och att alla andra, eventuella, nya större hus i samma kvarter anpassar sig till både Cityhusets och Boreniuska husets lugna, kompakta trettiotalsstil.

Trots att de båda två stenbyggnaderna uppfördes under ett och samma år skiljer de sig från varandra när det gäller arkitektonisk kvalitet.

Torggatan 5, Cityhuset

Storängen-4-8. Uppfört 1938 enligt ritningar av Lars Sonck. **Kulturhistorisk kategori B → A**

På samma sätt, som det Boreniuska huset reste sig högt över de gamla trähusen i kvarter 3, dominerar det så kallade Cityhusets byggnadsvolym över det lilla kvarteret 4.

Då Lars Soncks ritade 1938 det tre våningar höga Cityhuset fick han ta hänsyn till det fyra år äldre, funktionalistiska, låga bankhuset som fanns på Nygatans motsatta sida. På samma sätt som Ålandsbankens södra fasad, präglas det Sonckska husets av en stark horisontalitet, huvudsakligen accentuerad av regelbundna fönsterband. Där tar dock likheterna med Ole Gripenbergs strama funkisbyggnad slut. Lars Sonck är nämligen trogen den modernistiska stilen och dekorerar Cityhusets fasader med gesimser, bandrustik i form av vågräta markeringar i putsen, varierande fönsterstorlekar på respektive våningsplan samt med färgsättning och profilerade fönsteromfattningar. Byggnadens bottenplan, med stora butiksskyltfönster, är utformad såsom byggnadens sockel och krönt med en tydlig gesims. Husets utskjutande takfot understryker ännu mer den horisontella framtoningen.

Byggnadens fasader, och särskilt huvudfasaden, är ett högklassig och tidstypiskt exempel på modernismens arkitektoniska, enkla formspråk. Det som höjer objektets kulturhistoriska värde är att husets fasader har fått bevara sitt ursprungliga utseende och den höga kvalitén i detaljutformningen.

Byggnadens kulturhistoriska klassificering bör **uppgaderas till A**. Cityhusets norra och västra fasader bör K-märkas.

Ålands Aktiebank/Ålandsbanken, Nygatan 4

Storängen-10-2, uppfört 1934 enligt ritning av Ole Gripenberg. **Kulturhistorisk kategori B→A**

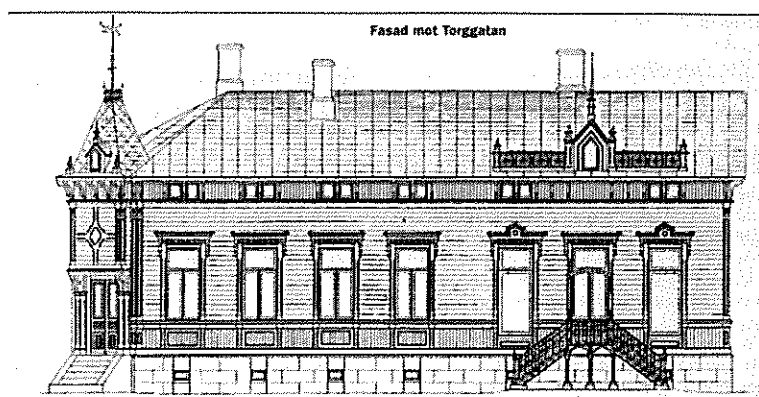
Det var under 1930-talet som flera av de gamla träbyggnader som fanns vid stadens mest centrala affärsgata, Torggatan, revs för första gången för att ersättas med moderna, större stenhus. Detta var inledningen till de etappvisa ändringarna av centrumets arkitektoniska karaktär som pågår än idag. Redan 1933 tillkom den funktionalistiska - men alltjämt låga - Ålandsbanken i kvarter X, åtföljd av flervåningshusen, Cityhuset och Boreniuskauset, båda från 1938.

Med tanke på den prejudicerande betydelse som detta hus haft för Mariehamns arkitektoniska utveckling, förtjänar det några bredare kommentarer i syfte att uppdatera dess kulturhistoriska värde.

Ålandsbankens byggnad i Mariehamn ritades år 1933 och är därmed landskapets första funktionalistiska hus och även en av de tidigaste representanter av denna stil i hela landet.

Ända till 1934 var banken (då Ålands Aktiebank) inrymd, tvärs över Torggatan, i det av Hilda Hongell ritade bank- och affärshuset från 1896 (jmf bild nedan), ett typiskt exempel på den vid sekelskiftet 1900 rådande arkitekturstil, nyrenässans, som då dominerade i Mariehamn.

Jämförelsen av de två byggnaderna, tillkomna med endast 36 år mellanrum, visar tydligt det arkitektoniska formspråkets stora förändring. Det var främst under tiden mellan världskrigen som de tekniska landvinningarna och kraven på social jämlikhet skulle återspeglas i en ny, "modern", enkel och ändamålsenlig arkitektur. Denna nya, minimalistiska stilriktning – känd som internationell modernism – fick sitt genombrott i Finland under slutet av 1920-talet och hörde samman med en större samhällelig brytning. Arkitekturen ansågs vara en del av denna stora förändring. I Europa gick den nya stilen också under namnet nysaklighet eller rationalism men i Finland fastnade man för termen funktionalism. De första byggnaderna som kom att representera denna nya arkitektur uppfördes runt decennieskiftet 1920-30 i Åbo och dess omgivning, där arkitekterna Erik Bryggman och Alvar Aalto – den moderna stilens finska pionjärer – verkade.

I Finland spred sig det funktionalistiska tankesättet snabbt, inte minst tack vare andelshandlarna. Andelshandlarna anammade den nya, "enkla" stilen och byggde under tiden mellan de två världskrigen otaliga olika byggnader runt hela Finland, från stora bankhus till små andelsbutiker och mejerihus ute i landsbygden.

Ritningarna för den åländska Aktiebankens nya bankbyggnad, som skulle uppföras på den redan 1928 för ändamålet köpta tomten i korsningen Torgatan-Nygatan, uppgjordes först av den åländska arkitekten Oscar Bomansson. Dock, på grund av bankens finansiella problem, hade byggnadsprojektet skjutits upp. Det var först 1933 som, tack vare den åländske redaren Gustav Erikssons medverkan i aktieteckning, beslöt bankens ny tillsatta byggnadskommitté att beställa nya byggnadsritningar, den gången hos en "bankhusarkitekt". Valet föll på Ole Gripenberg i Helsingfors.

Ole Gripenberg (1892 - 1979) var en internationellt utbildad finsk arkitekt med teknologidoktors- och sedan 1947 även professorstitel. 1918 bildade Gripenberg i huvudstaden, tillsammans med den

namnkunnige Sigurd Frosterus, en arkitektbyrå, en byrå som de samarbetade i, till och med 1935. Före det åländska uppdraget deltog Gripenberg, tillsammans med Frosterus, i utförandet av bl.a. *Stockmanns varuhus* och *Arbetets vänner huvudföreningens byggnad* (1928) i Helsingfors, stadshuset i Karleby (1927) samt *Helsingfors sparbank* (1932) vid Alexandersgatan i huvudstaden. Med tanke på det nära samarbete arkitekterna emellan bör det nämnas att Sigurd Frosterus (1876–1956) hörde till sin tids intellektuella elit med beundran för tekniska framsteg. Frosterus ritade järnvägsstationer, varuhus, banker, vattenkraftverk, våningshus och herrgårdar men formgav också möbler och inredningar. Hans essäer och artiklar lästes över hela Norden.

Såsom hans närmaste medarbetare måste Ole Gripenberg ha varit under Frosterius starka påverkan. Man kan med andra ord konstatera att den Åländska Aktiebankens beställning var mer än välriktad.

Ålandsbankens nya kontorshus ansågs redan från början såsom "modernt, praktiskt och välbyggt" och kallades för ett "stilfullt bankpalats", trots den för Mariehamn ovanliga, helt nya arkitektoniska stilen. Vid sidan av FBF-huset i Helsingfors räknas banken i Mariehamn till Ole Gripenbergs mest tidlösa mästerverk. Byggnaden, vars hela grund grävdes och murverket uppfördes för hand, står för ett gediget hantverk och än idag fyller sin funktion som en representativ och ändamålsenlig banklokal.

1960-tal

2015

Arkitektoniskt sett är huset väl bevarat trots den senaste, stilmässigt mindre lyckliga förändringen av entrépartiet mot Torggatan (avrundad stenbeklädnad) och byte av bottenvåningens fönster. Med sina låga, välproportionerade fasader och sin kännsbaka BANK-skylt, i ett rent funktionalistiskt typsnitt, präglar byggnaden stadens mest centrala korsning och utgör ett karakteristiskt element i gatubilden.

Därför ska man värna om byggnadens adekvata användning och bevara objektet, inte minst med respekt för alla autentiska arkitektoniska detaljer. Det vore önskvärt att planera för en rekonstruktion av entrépartiets ursprungliga skick. Objektets kulturhistoriska klassificering bör uppgraderas till **kategori A** och bankhusets exteriör bör skyddas genom en K-märkning i stadsplanen.

Torggatan 1

Storängen-10-3. Uppfört 1929 enligt ritning av Algot Johansson. Byggnaden K-märkt 1992.

Entreprenören, redaren och bostadsbyggaren Algot Johansson köpte fastigheten Torggatan 1 efter sin återkomst från emigrationen i Amerika under 1920-talet. Han kom tillbaka till Åland som en förmögen man. Med sin erfarenhet som bostadsbyggare och -entreprenör på Long Island, enligt principen att "människor behöver arbete och människor behöver bostäder", satte Algot Johansson i gång flera ambitiösa bostadsbyggnadsprojekt även i Mariehamn. Ett av de första husen, det så kallade Algotshuset vid Torggatan 1, ritade han till och med själv, till stor del med de amerikanska projekten som förebild.

1930

2015

Under den tid Algot Johansson påbörjade sina byggnadsprojekt i Mariehamn, fanns det nästan inga murade bostadshus i staden. Även den nya Kinos fasader var huvudsakligen uppförda av trä och endast putsade utvändigt. Den Algotska tegelbyggnaden vid Torggatans mynning måste därför ha väckt en stor uppmärksamhet bland stadens invånare. Husets fasader speglar tydligt byggnadens funktioner: butiker på bottenvåningen, med sina stora skyltfönster, och ljusa, moderna bostäder eller kontor på övre våningen. Den låga vinden fick ljus genom tidstypiska, små, triangulära takkupor insatta i det valmade taket. En enkel, anspråklös arkitektur, men med för sin tid moderna drag och väl avvägda proportioner samt god anpassning till den småskaliga stadsmiljön.

Husets fasader är väldigt lite förändrade i förhållande till det ursprungliga skicket, vilket är positivt. Det kulturhistoriska värdet, som i lika stor grad består av arkitektoniska som socialhistoriska värden, är skyddat genom K-märkning.

"Böndernas hus"

Storängen-14-9, hörnet Torggatan/Styrmansgatan 1, uppfört 1947-1950 enligt ritningar av Arne Sandberg. Objektet saknar kulturhistorisk klassificering, → **bör placeras i kategori B.**

Den 30 april 1946 köpte Ålands Andelsslakteri tomt Nr 5 i XIV kvarteret i stadsdelen 6 för att där uppföra sitt nya affärs- & kontorshus i Mariehamn. Som arkitekt och byggtreprenör utsågs Arne Sandberg från Helsingfors, en byggmästare med nära anknytning till Åland.

Arne Sandberg ritade under samma period också den stora, modernistiska villan Farmers, idag Elseberg, i Gölby, Jomala, åt rävfarmaren Väino Jansson. Jansson var även ägare till grönsaks- och fruktodlare och som sådan en storföretagare och arbetsgivare inom dåtida åländska näringsliv. Villan i Gölby präglas av samma arkitektoniska stil som Böndernas hus. Väino Janssons son, Rainer, driver än i dag en hantverksbutik Ehns i Böndernas hus bottenplan.

Andelslagets planer var ett stort byggkomplex beläget på en representativ och affärsmässigt lämplig tomt i stadens centrum. Byggnadsprocessen var lång och dyr; hela grunden och alla ledningsschakt grävdes för hand. De under efterkrigstiden dyra byggnadsmaterialen var svåra att få fram; trots det skulle byggnadens huvudfasad i bottenvåning erhålla exklusiv fris och fasadbeklädnad av slipade åländska granitplattor. Den trevåningshöga hörnbyggnaden, med 14 axlar mot Styrmansgatan och hälften så många mot Torggatan, med sina ljusputsade ytterväggar och symmetriskt placerade rader av fönster, täcktes över med ett valmat, rött tegeltak.

Direkt efter uppförandet ansågs huset vara en "imponerade skapelse" och utgjorde en arkitektonisk blickpunkt vid Torggatans norra mynning. De funktionalistiskt strama fasaderna präglas av den för modernismen tidstypiska eleganta ornamenteringen utförd i form av vågiga räfflor i putsen mellan fönstren samt av trapphusets vertikala fönsterrad på husets norra fasad.

Byggnaden, som från början ägdes av Ålands Andelsslakteri, köptes 1959 av Ålands Andelskassan som redan tidigare hade sitt kontor i huset. I bygganden fanns dessutom ett hotell, en restaurang, ett café, en köttbod med tillhörande styckningsavdelning och ett eget kylrum, samt ett flertal olika specialbutikslokaler. Grandhotellets och restaurangens elektrifierade köksvåning ansågs vara en

sevärdhet. Sedan 1983 är landskapets Medborgarinstitutets Kursgård den största hyresgästen i huset.

Med undantag för södra gavels och gårdsfasadernas fönster, utbytta mot metallfönster, har byggnadens viktiga arkitektoniska detaljer bevarats oförändrade tills idag, bland annat de ursprungliga kvadratiska fönstren i sina bågar av naturfärgad ek.

Det redan 70 år gamla huset är en typisk arkitektonisk representant av 1940-taklets mjuka funktionalism i Mariehamn och utgör idag ett viktigt element i Torggatans gatubild.

Denna kvalitet bör erkännas genom byggnadens klassificering bland stadens kulturhistoriskt värdefulla hus – i klass B.

Östra hamnen – Ångbåtsbryggan

Storängen – utanför kvartersområdet. **Ångbåtsbryggan K-märkt 2012**

Östra hamnen har tidigare, i samband med K-märkningsutredningen, varit föremål för en kulturhistorisk värdering som museibyrån därmed hänvisar till (jmf bilaga 4: utlåtande nr 2 U4, dat. 14.1.2011).

Slutord

För att exemplifiera i vilken grad innerstadens bebyggelse förändrats med tiden kan man konstatera att inom bara detta, här inventerade innerstadsområde, hade funnits 26 olika byggnader uppförda enligt Hilda Hongells ritningar.

Av dessa hade 22 hus blivit rivna (blåmarkerade på kartan bredvid) och endas 4 återstår idag (rödmarkerade). Med tanke på det kulturhistoriska värde som vi nuförtiden tillmäter Hilda Hongells hus är det lätt att förstå hur stor förlust dessa rivningar innebär för Mariehamns byggnadsarv.

Liknande öde mötte många andra, gamla gårdsmiljöer och trähus, även de som var arkitektridade, vilka - om de skulle värderas med dagens kulturhistoriska kriterier - skulle klassificeras såsom mycket värdefulla.

Än i dag rivs, eller planeras för rivningar av kulturhistoriskt värdefulla byggnader i stadens centrum för att ersätta dem med nya, oftast flervåningshus, som inte alltid är välanpassade till Mariehamns småstadsmiljö och vars arkitektoniska kvalitéer inte alltid räcker till, för att så småningom kunna utgöra sin tids kulturarv. Samtidigt inträffar, att även K-märkta hus byggs om på ett ovarsamt sätt eller förfaller i brist på underhåll, eller att husens ägare anhöller om bortlyftning av skyddet.

Detta innebär att stadens känsliga gatubild fortsätter att förändras, med både positiva men även negativa resultat. Desto viktigare är det att genom medvetna, långsiktiga samhällsplaneringsåtgärder bryta den negativa trenden och skapa förutsättningar för en samlevnad av de olika epokers avlagringar i stadsmiljön, vilket skapar varierande och intressanta stadsrum och attraktiva gatubilder.

Enligt inventeringen behöver samtliga, ovan utpekade hus och anläggningar med kulturhistoriskt värde, bevaras såsom stadsutvecklingens arkitektoniska vittnen. En del behöver K-märkas för att garantera skyddet. Vidare, bör alla, både de K-märkta och de klassificerade husen upprätthållas långsiktigt genom lämplig användning, information och rådgivning till husens ägare samt antikvariskt korrekta, varsamma underhållsåtgärder, så att byggnadernas kulturhistoriska värde inte minskar. Nybyggnation eller eventuella arkitektoniska förändringar i dess omedelbara närhet bör också kvalitetsäkras med hänsyn till helhetsmiljön och anpassas till den känsliga gatubilden.

Begrepp som kontinuitet och stadens identitet bör vara ledande vid all planering.

Dokumentnamn	Nr	Sidnr
UTLÅTANDE	57 U40	1 (5)

Datum	Dnr
10.3.2010	U40/10/5/16

Mariehamns stad
Stadsarkitektkontoret
Pb 5
22101 MARIEHAMN

Hänvisning
Er anhängan nr 2 dat. 22.2.2010

Kontaktperson
Elisabeth Palamarz

Ärende
**ANHÅLLAN OM UTLÅTANDE OM K-MÄRKT
BYGGNADS ARKITEKTONISKA OCH
KULTURHISTORISKA VÄRDE**

Inledning

Stadsarkitektkontoret har tillskrivit landskapsregeringen med anhängan om museibyråns utlåtande gällande den år 1990 i Mariehamn stads detaljplan K-märkta gatubyggnaden på Torggatan 15, Storängen-16-3. Fastigheten är också känd såsom den Erikssonska gården. Museibyrån har tagit del av ärendet och kommer med följande utlåtande.

Den aktuella byggnaden hör till Mariehamns äldsta gårdar och är en av de få kompletta gårdsmiljöer som bevarats i stadskärnan. Gårdens utveckling omfattar olika skeden som tillsammans givit upphov till en rik byggnadshistoria. Den präglas av kända arkitektnamn och återspeglar en stegvis anpassning av fastigheten till nya funktioner, alla i sin tids anda.

Byggnadshistoria i korthet

Tomten vid Torggatan inropades på auktion av guld- och silverarbetaren J.F. Lagert 1861, d.v.s. redan ett år efter fastställandet av Mariehamns första stadsplan (17.1.1860). Ingen byggnation lär ha skett där under 1860-talet i den första ägarens regi. Tomten köptes sedan av Viktor Eriksson. Enligt brandförsäkringshandlingarna lär han år 1876 där ha byggt dels ett mindre boningshus mot Torggatan, i den nuvarande tomtens norra del, dels ett timrat lider längs fastighetens östra gräns.

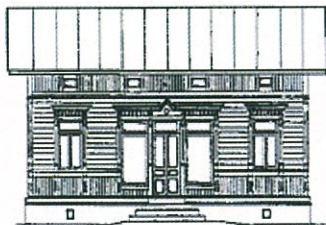
Lidret från 1876 på gården, rivet i mars 2010 (foto 2009).

Till dessa byggnader finns ingen ritning bevarad. Det var först efter ordningsrättens grundande 1879 som staden började spara sina byggnadslovsritningar. Följande byggnad som uppfördes på tomten är den bagarstuga som än idag finns på tomtens södra del. Den ritades av Hilda Sjöblom (Hongell) år 1894 och lär ha uppförts samma år.

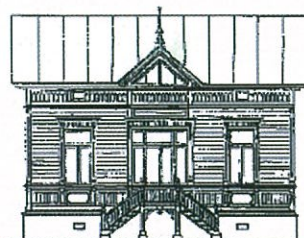

Lidret (från 1876) och bagarstugan (1894). Foto febr. 2010.

År 1897 byggs enligt ritningar av Hilda Sjöblom ett nytt boningshus på tomtens södra del, ut mot Torggatan. Ett år senare fick hon i uppdrag att rita en fasadförändring till det äldsta boningshuset, norr på tomten. Det innebär tillkomst av en trappa i gatufasaden, där man även öppnar skyltfönster på vardera sidan av trappan.

Det norra affärshuset, efter ombyggnaden 1897

Det södra boningshuset ritat av Hilda Hongell 1897

De två gatuhusen byggs samman år 1921 genom en tillbyggnad ritad av Julius Hilli. Hillis fasad mot Torggatan lär ha varit i samma stil som den som Hilda Hongell hade ritat för det södra boningshuset. Tillbyggnaden innebar att den nya huslängans mellersta och södra del var bredare än det äldsta, norra huset. Förhållandet ändrades dock 1923, då arkitekt Oscar Bomansson anlätades för att rita en ny byggnad som skulle ersätta det äldsta, smala huset och vars fasad mot Torggatan skulle göras mera enhetlig med de senare byggnadernas gatufasader. Efter denna förändring blev Erikssonska byggnadens västra fasad i stort sett den vi kan se idag.

Erikssonska gården, fasad mot Torggatan. Foto 2010.

Byggnadens södra, i dag äldsta del. Foto 2010.

Av byggnadskropparna mot Torggatan är det alltså den som ligger längst söderut som idag till största delen återspeglar Hilda Hongells ursprungliga byggnad. Resten av fasaden är dels ritad av Julius Hilli (1921), dels av Oscar Bomansson (1923). Båda använde Hongells södra fasad som utgångspunkt för sitt arbete.

Arkitekturstilistisk analys

Trots de många om- och tillbyggnader, som väsentligt ändrade på de enskilda huskropparnas ursprungliga utseende, präglas byggnaden idag av en enhetlig karaktär med flera tidstypiska byggnadsdetaljer. Till dem ska räknas en hög sockel av huggen granit, ett sadeltak uppbrutet ovanför varje entréaxel av en takkupa med ett ljusinsläpp, den långa västfasaden med fyra trappingångar som inramas av stora skyltfönster i dekorativa foder. Vidare, den stående panelen, som i linje med både nedre och övre fönsterkarmarna avdelas med för hela fasaden gemensamma horisontella lister. Ovanför den liggande, kraftiga, profilerade panelen följer ytterligare en sektion av stående panel, uppruten av små liggande vindsfönster och rektangulära fält. De äldre fönstren på bottenvåningen och i vindsvåningen är s.k. T-fönster av nyrenässanstyp med dekorerade foder och kornischer med tandsnittornament. Takfoten och gavelsprången har två språng som är inklädda med pärlspontade och ljust målade brädor. Taket är klätt med falsad, målade plåt.

Hela fasadens utformning leder tankarna till 1890-talet och nyrenässansstil, som dock behöll stildrag från den för Mariehamn så typiska empiren. Dit hör den liggande, ljusa panelen av hyvlade, fasspontade brädor.

Nyrenässansen ebbade ut på 1890-talet och efterträddes av l'art nouveau (jugend), som i den Erikssonska gården lämnade spår i form av den karaktäristiska dörornamentiken i den sydligaste butikentrén. Empirens behärskade formspråk dominerar i sin tur i husets fasad mot gatan, där de stora, grupperade skyltfönstren illustrerar husets användning och speglar 1920-talets estetiska anda.

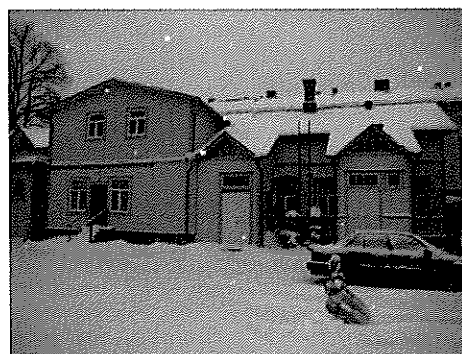
Gårdsfasaden däremot visar en större mångfald av stilar som tydligare vittnar om byggnadens varierande användningsperioder. En närmare datering av de olika delarna är inte klargjord, men man kan urskilja åtminstone tre huvudetapper.

Den sydligaste farstun är äldst. Den saknar stensockel, är täckt med ett valmat (sekundärt) tak och den innehåller två dubbla plankdörrar under en rad av smårutiga fönster. Det kan inte uteslutas att farstun hör samman med Hilda Hongells byggnadsetapp från 1897.

Till den norra huskroppen leder två separata förstugor med var sitt sadeltak. I den nordligaste farstun härstammar porten förmodligen från Oscar Bomanssons ombyggnad. Mellan de två trapphusen syns huvudbyggnadens två äldre gårdsfasadsfönster. Jämförelsen med de av Hilda Hongells ritade fönstren på södra gaveln visar hur Oscar Bomansson försökte anpassa den norra tillbyggnadens detaljer till husets äldre fasadutformning. Likaså finns ett sådant fönster vid byggnadens nordöstra hörn och ytterligare ett par inträngda mellan den sydligaste och den mellersta farstun, den senare ombyggd och förhöjd med en takvåning. Alla tillhör 1923 års ombyggnad.

Södra delens farstu mot gården.

Norra delens två farstun. Foto 2010.

Kulturhistorisk värdering

”Erikssons” vid Torggatan 15 utgör ett för Mariehamn unikt byggnadskomplex, som ännu före den 5 mars 2010 omfattade gårdens alla ursprungliga beståndsdelar (med undantag för lidrets tidigare rivna tillbyggnader), tillkomna under perioden 1876-1923. Det äldsta lidret härstammade från tiden för Mariehamns stads tidigaste stadsplanering. Bagarstugan från 1894 är idag den ena av två bevarade bagarstugor, ritade av Hilda Hongell, som ännu finns i staden.

Det är oklart om något av huvudbyggnadens äldsta beståndsdel, den sydligaste från 1876, införlivades i den Bomanssonska ombyggnaden år 1923. Däremot omfattar det långa husets sydligaste del den byggnadskropp som Hilda Hongell ritat 1897. Husets nuvarande utseende mot Torggatan återspeglar dels Hillis, dels Bomanssons anpassning av byggnaden till affärsverksamheten. Av de fyra, alltså fungerande butiklokalerna, är herrekipering Hillings förmodligen stadens äldsta affär i samma lokal (sedan 1921).

Byggnadens arkitektoniska utformning illustrerar alltså både stadens utveckling och stilhistoriens olika etapper under 1870-1920-talen. Av det aktuella kvarterets tjugotal byggnader, som tillkommit under denna period, finns idag endast några få kvar (Erikssons, Bagarstugan och Lauréns), där gården vid Torggatan 15 bör betraktas som den mest kompletta anläggningen.

Trots att denna utredning inte lämnar plats för en undersökning av byggnadernas interiörer bör det påpekas att även ifråga om insidan visar Erikssonska gården ett mycket högt kulturhistoriskt värde tack vare de bevarade fasta inredningsdetaljerna (plåtugnar, köksspisar och vattenhoar, golvlistor, fönster- och dörrkarmar). Även delar av inredningen tillhörande den gamla affärsverksamheten, i form av väggfasta hyllor, väggskåp och vitriner, finns kvar i vissa utrymmen. De är förmodligen de sista *in situ* bevarade i Mariehamn.

Slutord

Museibyrån konstaterar att Erikssonska gården, sett såsom en byggnadshelhet, är kulturhistoriskt och socialhistoriskt mycket värdefull.

Huvudbyggnadens karakteristiska empirifasader utgör en av Torgatans sista obrutna länkar till stadens äldsta bebyggelsehistoria. De är därmed synnerligen värdefulla för stadsbilden och att betrakta som omistliga.

En butikinteriör från affärsfastigheten vid Strandgatan i Mariehamn, 1920. Jmf väggskåpet till vänster. Foto ur Ålands museums arkiv.

Avdelningschef

Rainer Juslin

Överantikvarie

Elisabeth Palamarz

MARIEHAMNS STAD
Stadsarkitektkontoret
Pb 5
22 101 MARIEHAMN

Hänvisning
Ert brev ref. nr 9 av 3.11.2010

Kontaktperson
Elisabeth Palamarz

Ärende
**KULTURHISTORISK VÄRDERING AV DEN
K-MÄRKTA GÅRDSBYGGNADEN PÅ
TORGGATAN 6, STORÄNGEN-5-9, MARIEHAMN**

Såsom svar på stadsarkitektkontorets anhållan gällande utlåtande över den aktuella gårdsbyggnadens arkitektoniska och kulturhistoriska värde önskar museibyrån framföra följande.

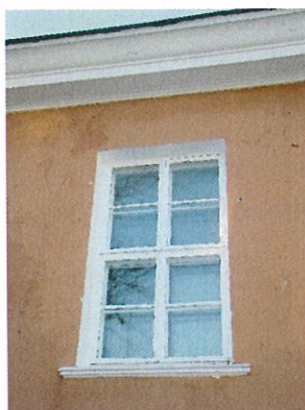
Gårdsbyggnaden vid Torggatan 6 utgör en sista del av det idag inte längre existerande byggnadskomplex som i olika etapper, med början år 1885, uppfördes för Posten och Rikstelefon i detta kvarter.

Invanarna i den unga staden Mariehamn fick i ett mycket tidigt skede telefonförbindelser med varandra (1887). Utbyggnaden av telefonlinjer ut till de åländska landsbygdskommunerna var klar redan år 1911 medan förbindelserna till riket och till Sverige togs i bruk etappvis under år 1928, vilket kan anses vara en häpnadsväckande snabb kommunikationsutveckling.

En telegrafstation existerade i Mariehamn på den aktuella, statsägda tomten redan 1918, i en del av telegrafchefens tjänstebostad, ett hus som byggts 1885. År 1927 sammanslogs post- och telegrafverket till ett verk vilket resulterade bl.a. i att telegrafchefens tjänstebostad byggdes om till postkontor. Huset kallades därefter Post- och telegrafkontoret. I samband med att staten 1928 byggde ut telefonförbindelsen från Åland till Finland och Sverige tillkom det för ändamålet uppförda stenhuset på Post- och telegrafkontorets gård som inrymde rikstelefoncentralen och förstärkarstationen. Ritningar för huset är daterade 1928 och signerade "K. H.". De har med all säkerhet tagits fram utgående från myndighetens specialbeställning i syfte att anpassa byggnaden till de särskilda funktionerna.

Den tvåvåningshöga byggnaden återspeglar en för trästaden Mariehamn sällan tillämpad konstruktion: de tjocka, rödputsade väggarna är uppföda av sten (tegel) och vilar på en sockel av huggen granit. Fasadernas axialitet skapas av de symmetriskt placerade fönster som saknar foder,

ligger indragna i vittmålade grunda nischer och har kraftiga mittposter. Övervåningens höga, rektangulära och smårutiga fönster markerar den s.k. *piano nobile* i motsats till den lägre bottenvåningen, som försetts med mindre och kvadratiske fönster. Huset är övertäckt med ett valmat tak med en tydligt accentuerad, profilerad och vittrappad takfot och två små, triangulära takkupor mot söder och väster. Taket är klätt med svartmålad, falsad skivplåt som lades i horisontella våder. De gamla ståldrännorna och stuprören är handsmidda.

Hela byggnaden präglas av tjugotalsskandinavismens enkla volym och fasadernas symmetri. Det gedigna utförandet och val av stadsmässiga, hållbara byggnadsmaterial antyder upphovsmannens strävan att med arkitekturens form markera anläggningens statliga funktion.

I Mariehamn finns i dag endast tre stycken äldre stenbyggda gårdshus bevarade. Utöver den aktuella rikstelefonceutralen är det Starska magasinet från 1887 på gården tillhörande Nygatan 1, samt Mek-Mattes verkstad vid gränden med samma namn. Av dessa tre är det enbart rikstelefonceutralen som representerar de forna statliga anläggningar som fanns i staden och som kan berätta landskapets kommunikationshistoria. Det faktum att byggnaden bevarats i så pass bra och oförändrat skick höjer dess kulturhistoriska värde.

Rikstelefonceutralen är – vid sidan av gården Villa Carita i ”Kassörskans” västra del - det sista gamla hus i detta kvarter som överlevde rivningarna i samband med stadens utvecklingsprocesser. Det står numera omringat av parkeringsytor och utan sammanhang med den omkringliggande bebyggelsen. Det vore därför önskvärt att skapa nya förutsättningar för byggnadens fortsatta existens vid en eventuell exploateringsplanering på denna tomt. Detta kunde exempelvis åstadkommas genom att den kulturhistoriskt värdefulla anläggningen skulle bevaras och införlivas i en ny arkitektur för att fungera dels som en karaktärsskapande solitär och ”mysfaktor” (en stilig serveringsoas eller gammaldags butiker mitt i ett nytt köpcentrum?), dels som en identitetsskapande länk mellan stadens forna och nya utvecklingshistoria.

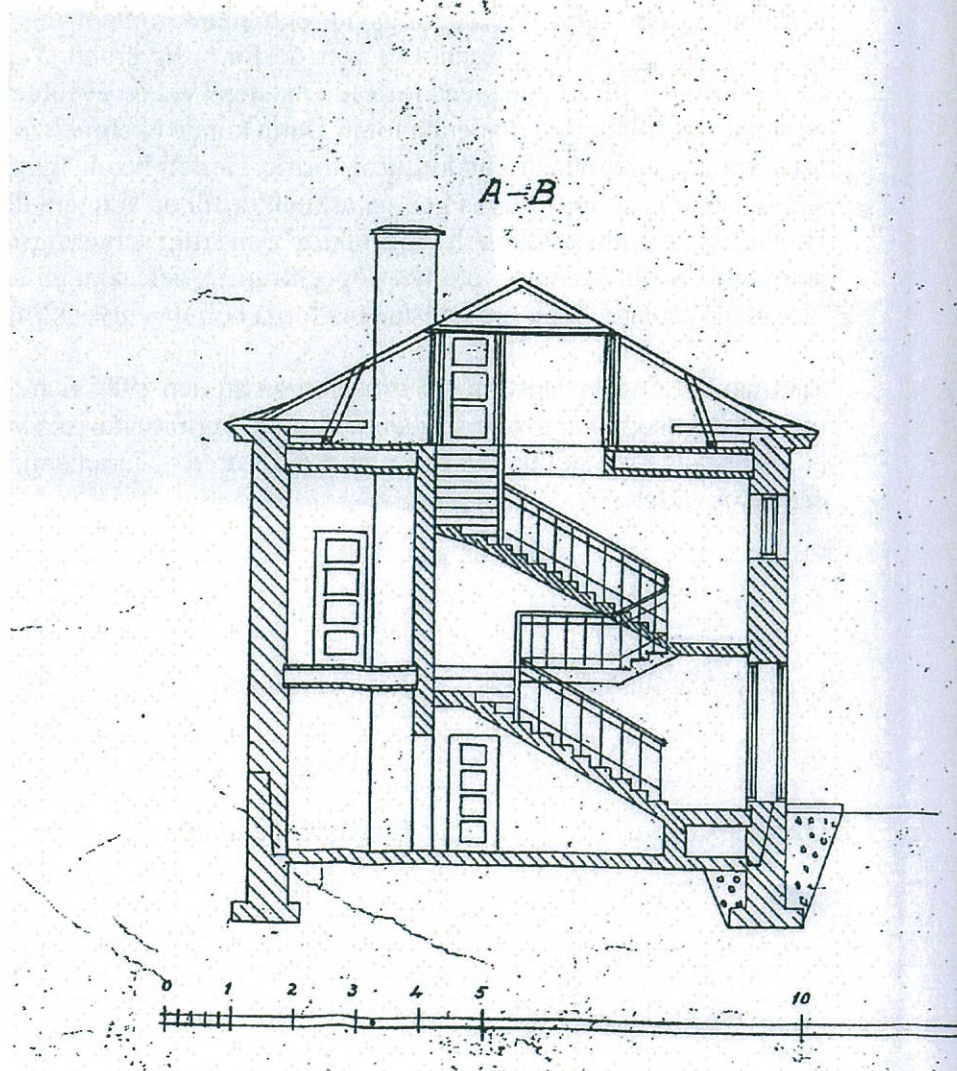
Sammanfattningsvis anser alltså museibyrån att den 1986 K-märkta byggnaden ska bevaras och vårdas så att dess kulturhistoriska värden inte går förlorade men ska berika den nya arkitekturen i Mariehamns absoluta centrumkvarter.

Landskapsantikvarie

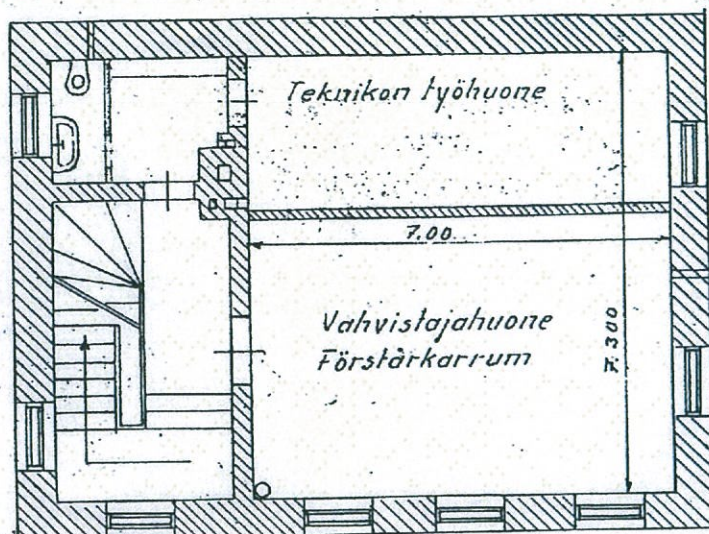
Viveka Löndahl

Överantikvarie

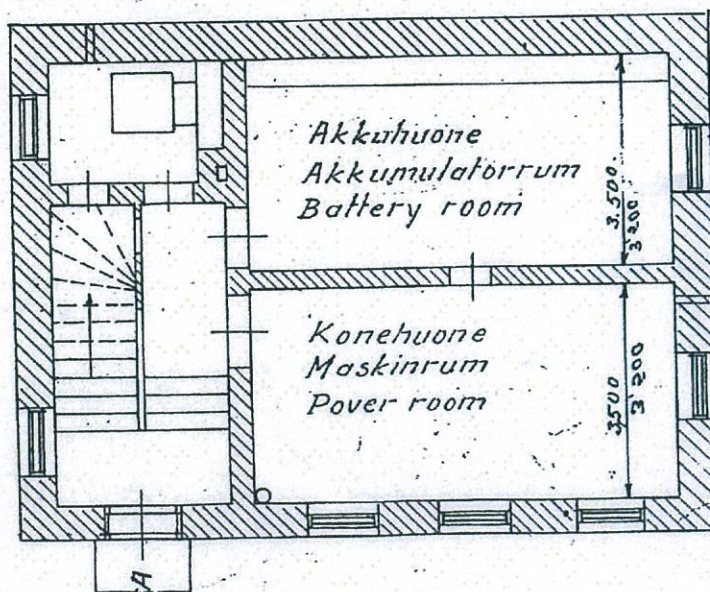
Elisabeth Palamarz

II kerros
II vönd

I kerros
I vönd

20 M.

Posti- ja lennätinhallitus

Lennätinteknillinen osasto
Helsinki

Suhde

Piiri K. H. 5.7.28

P.k.

Tark. L. S.

Hv.

Maarianhaminan vahvistusasema.
Förstärkarstation i Mariehamn.

D-
3000 70

Datum Dnr
6.11. 2012 ÅLR 2011/1803

Mariehamns stad
Stadsarkitektkontoret
Pb 5
Stadshusbacken
22 101 Mariehamn

Hänvisning
Er anhöllan nr 3 av 6.3.2012

Kontaktperson
Elisabeth Palamarz

Ärende
**UTREDNING: KULTURHISTORISK VÄRDERING
AV BYGGNADER I STADSDELENS STORÄNGEN
KVARTER 4**

Stadsarkitektkontoret har anhållit om museibyråns utlåtande gällande de arkitektoniska och kulturhistoriska värden i kvarter 4, stadsdelen Storängen. Museibyråns bedömning behövs såsom underlag för stadsarkitektkontorets utredning som följd av de berörda fastighetsägarnas anhållan om att lyfta bort K-märkningsbestämmelserna från kvarterets byggnader i syfte att utveckla bebyggelsen på enbart ekonomiska premisser. Stadsarkitektkontoret önskar att museibyråns yttrande även belyser dessa K-märkta byggnadernas betydelse för den miljöhelhet som dessa objekt skapar i kvarteret.

Med anledning av detta har museibyrån gjort en kulturhistorisk utredning som sammanfattas i nedanstående utlåtande.

1. Utredningens avgränsning

Kvarter 4, Köpmannen, utgör det "gamla Mariehamns" minsta kvarter och ligger i stadens centrum mellan Torggatan, Ekonomiegatan, Strandgatan och Nygatan. Utlåtandet fokuserar på kvarterets fyra K-märkta byggnader på den östra tomten, alla med anor i stadens tidiga byggnads- och kulturhistoria. Dessa är, i kronologisk ordning: boningshuset Strandgatan 12, uppfört 1866, Bagarstugan vid Ekonomiegatan 2, även den från 1866, vidare det så kallade Starkska magasinet uppfört i sten 1877 inne på tomten till Nygatan 1 B, och slutligen, den tidigare lagerbyggnaden vid Nygatan 1 B, idag Indigo, från 1929. Dessutom berörs Biografen Kino (Kinoteatern) från 1920 vid Nygatan 3, som ligger i den västra tomtens nordöstra hörn.

Den östra tomtens K-märkta byggnader omgärdar kvarterets gårdsutrymme som håller på att omvandlas till Mariehamns

gastronomiska nöjescentrum med flera restauranger, uteserveringar, en nattklubb och en glasshytta/hantverksförsäljning. Kvarterets två återstående byggnader, Cityhuset och Varuhuset Zeipels, som västerifrån avgränsar kvarteret mot Torggatan, hör båda till stadens mest kända byggnader och knyter an till platsens långa tradition präglad av handelshus. De berörs dock inte av denna utredning.

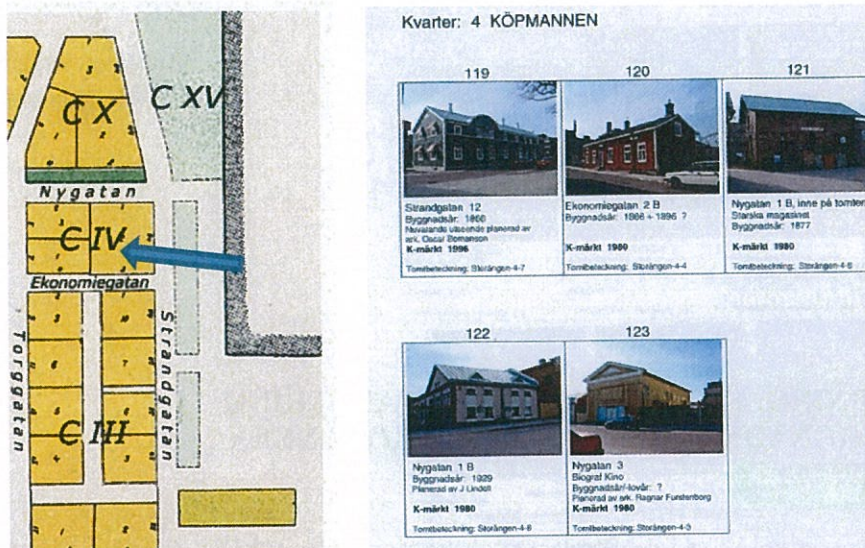

Bild ovan, till vänster: detalj av Mariefhamns äldre stadsplan med kvarter 4 märkt såsom C IV. Till höger: K-märkta byggnader i kvarteret 4. Ur Generalplanen för Mariefhamns stad, 13.9.2004.

Kvarter 4 sett österifrån längs Nygatan. Foto Victor Andersson, 1970-tal, Ålands museum.

2. Kvarterets byggnadshistoriska utveckling

Kvarter 4 hör, som sagt, till stadens allra äldsta och tidigast bebyggda delar. Inramat av Torggatan, Nygatan, Strandgatan och Ekonomiegatan är kvarteret huvudsakligen utformat enligt den stadsplan som Bertel Jung tog fram 1938. Kvarterets läge och storlek kan dock härledas ända tillbaka till G.T. Chewitz' första stadsplan för Mariefhamn daterad 1859. I denna plan framträder kvarteret som det nordligaste avsnittet i den separata stadsdel norr om Handelstorget som avgränsats av dels Torggatan, dels Strandgatan. Kvarter 4 återfinns också i Lars Soncks stadsplansförslag från 1919. På Soncks ritning finner man redan antydan till den korta Ekonomiegatan (som han kallade Köpmansgatan), som

avgränsar kvarter 4 mot söder och förbinder Strandgatan med Torggatan. Trots att Jungs stadsplan inte har förverkligats i sin helhet, styrs många centrala stadsdelars läge och omfattning av just hans förslag.

Enligt C.J. von Heidekens redovisning från 1871 försåldes de två tomter, som idag hör till kvarter 4, redan vid stadens andra respektive tredje auktion, nämligen åren 1865 och 1866-67. Enligt *Boken om Mariehamn* uppstod bebyggelse inom kvarteret från och med året 1861 (jmf karta i boken, sid. 56). Den östliga delen köptes av Robert Isidor Silander, medan den västliga delen (Ekonomigatan 4) inropades 1865 av målaren P. Sundlöf men inlöstes inte. 1867 köptes tomten av nämndemannen Carl Carlsson och bebyggdes av honom samma år.

1866 ägdes och bebyggdes den östra delen av gården av länsagronom R. Chydenius. På August Plantins foto från 1870 syns en samling av nyuppförda trähus mellan Torggatan och Strandgatan, då ännu gränsande mot en skog i norr.

Strandgatan 12

Från den 25 oktober 1879 finns bevarad en beskrivning av boningshuset vid Strandgatan 12 författad av handlaren Viktor Starck. Enligt honom var huset uppfört 1866, av timmer, brädfodrat, oljemålat och under pärttak. Pärttaget ersattes senare med tak av järnplåt. Första våningen hade tolv boningsrum med tolv kakelugnar samt två köksspisar och på vinden fanns två rum. Under huset fanns två "ovälvda" stenkällare. På gårdsfasaden fanns tre förstukvistar medan en trappa av järn ledde till porten på gatusidan. 1908 mätte huset 32 x 9,5 x 10 m och var i och med detta den längsta träbyggnaden i Mariehamn.

Redan 1881 planerades för en fasadförändring som verkställdes enligt J. Sjöbloms ritning.

En av de få bevarade äldre bilderna av Nylunds östra fasad. Man ser tydligt en uppdelning av huset i en bostadsdel (fönstren till vänster) och ekonomi/affärsdel (dörrarna till höger).

Därefter skedde flera andra om- och tillbyggnader. År 1884 var vicekonsul Nikolaj Sittkoff, en av stadens mest namnkunniga invånare, antecknad som ägare till gården. Tolv år senare, 1896, stod handelsfirman J.E. Sundström som gårdsägare. Norra delen av boningshuset mot Strandgatan hade redan då, uppenbarligen, fungerat som affär. Man bör minnas att Strandgatan var både tidigt och länge stadens livligaste gata. Den trafikerades av bl.a. mjölk- och boskapsbilar, bussar och droskor. I närheten fanns snickerier och inte minst stadens största hästparkering utanför Ålands Järn och Redskapshandel (Strandgatan 18). I korsningen av Torggatan och Nygatan låg en av stadens pumphus/brunn kring vilken samlades både vattenhämtande människor och hästforor.

I början av 1900-talet (enligt en anteckning från 1908) övertogs gården, med boningshuset, magasinerna och bagarstugan, av skeppsredaren och konsulen Erik Nylund och hans hustru Elin, vilket än i dag speglas i gårdens namn, "Nylund". 1909 blev gården elektrifierad. Under 1900-talets första decennier byggdes boningshuset-och affärshuset om ännu en gång, nu enligt arkitekt Oscar Bomanssons ritningar. Ombyggnaden resulterade bl.a. i en stor tillbyggnad mot gårdsfasaden i form av en centralt placerad, bred frontespis under ett sadeltak, vidare de tidstypiska fönster och den jugendpräglade, runda frontespisen assymmetriskt placerad på Strandgatans fasad ovanför bostadsdelen. Denna finns än idag, dock i en förenklad form.

Nylundska huset är den bland kvarterets bevarade byggnader som under de senaste decennierna genomgått de största förändringarna. Under 1970-talet byggdes det nämligen om igen, den gången till en "Galleria" och senare till en bar- och klubblokal.

Nylunds idag, 2012, sett från Strandgatan (t.v.) och Ekonomigatan (t.h).

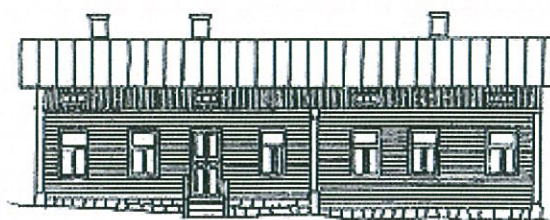

I slutet av 1990-talet renoverades huset både in- och utvändigt, då den K-märkta byggnadens alla fönster och den gamla fasadpanelen byttes ut. Den tidigare karakteristiska, mörka fasadkulören ersattes av en pastellgrön kulör. I dag tjänar huset såsom en populär kvarterskrog och rockbar "Dinos" med plats för 50 gäster. I syfte att utöka uteservering har man vid gårdsfasaden, i olika omgångar, uppfört dels öppna balkonger, dels övertäckta, breda, rödmålade terrasser, som i fråga om sina dimensioner och sitt formspråk avviker från huvudbyggnadens arkitektur. Mot Strandgatan har dock byggnaden bevarat sin äldre artikulation och proportioner, vilket är av stor betydelse för gatubilen.

Nylundska huset är idag, de facto, Strandgatans enda och sista representant av den tidigare trästadsbebyggelsen. Ur den synpunkten kan dess kulturhistoriska värde knappast överskattas.

Bagarstugan

Bagarstugan tillhörde den första gårdsanläggningen på tomten, byggd 1866 av R. Chydenius. Enligt en äldre (1800-tals) beskrivning användes den tidigt som ett boningshus (Ekonomiegatan 2). Det var byggt av stock, till att börja med utan brädfodring, men bestruket med slamfärg. Dess mått var 15 x 11 x 11 alnar. Byggnaden omfattade två boningsrum, två kakelugnar, en köksspis med murgryta och en bakugn uppfört 1866. Från 1890 finns A.G. Silanders ritning på bagarstugan (jmf bild nedan till vänster), sannolikt gjord inför den tillbyggnad som skedde 1896.

1898 blev huset förhöjt, brädfodrat, oljemålat samt täckt med asfaltfilt. Under 1990-talet gjordes en tillbyggnad på gårdssidan med en liten köksflygel.

Trots dessa förändringar har Bagarstugan till stor del fått behålla sitt utseende från den senaste ombyggnaden före sekelskiftet och är som sådan centrums enda kvarvarande representant av stadens tidigaste bebyggelse. Den fungerar idag som en omtyckt lunchrestaurang och café, med en stor del av den fasta inredningen i behåll. Dess kulturhistoriska och miljöskapande värde är unikt i sammanhanget.

Stenmagasinet

Såsom kvarterets nästa utvecklingsetapp bör räknas uppförande av ett stenmagasin mitt på tomten. Detta skedde 1877 då ägaren till grannkvarterets handelsgård (Kvarter 3, Ekonomigatan 1), skepps- och partihandlare Viktor Starck, byggde här sitt stenmagasin. Magasinet fick två våningar av gråsten ovanför en stor källare. Det plåtklädda sadeltaket har försetts med en bred, inklädd takfot som skuggar fasaderna. Södra gavelns och östra fasadens öppningar har fått välvda nischer och småspröjsade fönsterbågar vilka, tillsammans med de tunt slammade stenfasaderna ger byggnaden en ålderdomlig karaktär.

Magasinet sett från sydväst. Foto från 1970-talet, Ålands museum. I bakgrunden till höger syns bostadshusets gårdsfasad före tillbyggnaden.

Stenmagasinet fick under en tid tjäna som brännvinslager. För att göra det inbrottssäkert försågs de välvda fönstren med handsmidda järngaller, bevarade än idag. Tack vare sina egenskaper fick magasinbyggnaden en tid även fungera som häkte ("fängelse"). Byggnaden både i fråga om det arkitektoniska utseendet och sin funktion är utan motsvarighet i stadens bebyggelse.

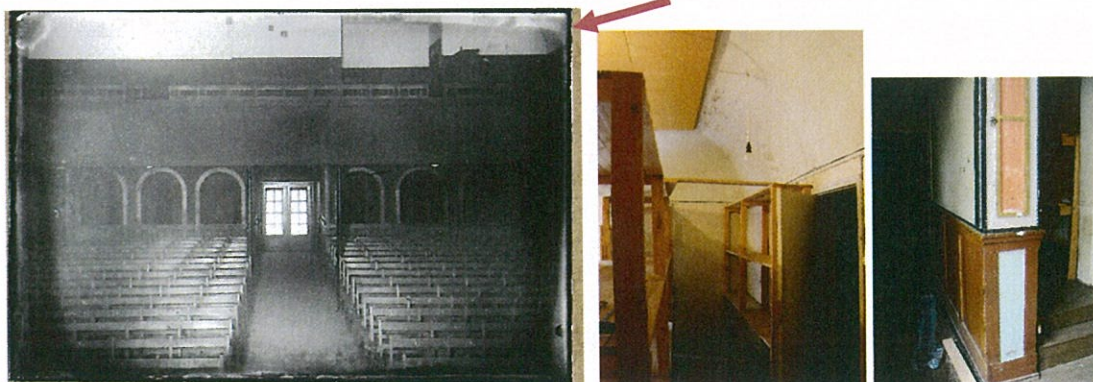
Kinoteater

1920 uppfördes i kvarter 4 en av Mariehamns mest karakteristiska och monumentala byggnader, nämligen Kinoteater, med sin höga, triangulära gavel vänd mot Nygatan. Anläggningens tillkomst har sin grund i det centrala kvarterets specifika karaktär. Aktiebolaget Kino, som bildades av delägarna Ruben och Runo Rotz samt ingenjören och byggnadens arkitekt Ragnar Furstenborg, uppförde detta "nöjestempel" till gagn för både stadsinvånarnas och badhusortens växande publika behov. Det nya "biopalatset" har fått en för Mariehamn ovanligt storslagen gatufasad som var den främsta representanten för neoklassicismen i den unga staden. Ursprungligen planerades byggnaden för biografändamål. Kaféet i andra våningen förverkligades inte varför fönsteröppningarna mot gatan såsmåningom ersattes av ett veckat murat parti.

Kinoteaterns ursprungliga utseende. Foto 1920-talet, Ålands museum.

Många äldre mariehamnare minns byggnaden som sin ungdoms nöjeslokal för film, teater och revy. Kinoteaterns verksamhet fortsatte med flera olika ägare. Den 11 oktober 1930 drabbades byggnaden av en eldsvåda, vilket följdes av en grundlig ombyggnad.

Till vänster Kino:s ursprungliga salong; till höger: delar av Kinos gamla fasta inredning, t.ex. det välvda salongstaket, fanns bevarade i lagerlokalen före den senaste ombyggnaden 2011 (foto Ålands museum 2010)

Ännu på 1950-talet användes Kinoteatern som teaterlokal av Teaterföreningen, medan bioverksamheten flyttade till andra, modernare anläggningar, Bio Rita och Bio Savoy. Kinoteatern har under långa perioder stått tomt, använts som lager och genomgått okänsliga förändringar. Under den senaste renoveringen 2011 fick dock Kino en ny, publik funktion såsom nattklubb. 2012 utökades anläggningen med en modern, gallerialiknande serveringslokal i två våningar, inklämd mellan Kinoteater och Indigobyggnaden. I och med dessa åtgärder kvarstår ingenting från biopalatsets gamla interiör. Den karakteristiska, klassistiska gatufasaden är dock lyckligtvis bevarad utan större förändringar.

Tack vare det kan byggnadens exteriör alltså tillmätas ett högt kulturhistoriskt värde såsom minne från en svunnen epok och ett betydelsefullt element i stadens och gatubildens arkitekturhistoria. Kinoteaterns kulturhistoriska värderingar varit föremål för museibyråns särskilda utlåtande till staden, daterat 27.2.2007.

Nygatan 1

På Kinos foto från 1920-talet syns (jmf ovan, till vänster på bilden) ett större träskjul som förmodligen var en av den Nylundska gårdens ekonomibyggnader. Detta förändrades 1929 då träskjulet ersattes av ännu ett stenmagasin på tomten. Det uppfördes här såsom en tvärställd tillbyggnad till det äldre, Starkska stenmagasinets norra gavel.

Foto 2004

Tillbyggnaden är en större, tvåvåninghög lagerbyggnad i tegel vars långfasad vetter mot Nygatan (Nygatan 1). De vitrappade fasadfälten inramas av dekorativa band av obehandlade röda tegel (takfot och hörnpilastrar). Gatufasadens 2 x 2 axlar markeras av var sin, liten takkupa. Byggnadens strama, symmetriska arkitektur, med vertikala, geometriska putsdekorationer och spröjsade, indragna, mörkbetsade fönster, andas 1920-tals klassicism.

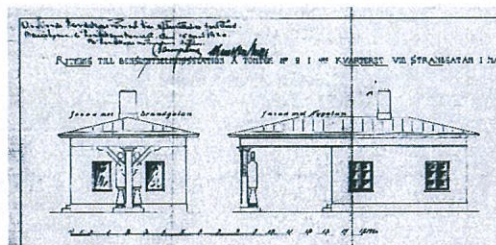
Magasinen användes huvudsakligen för lagring av byggvaror. Traditionen säger att i byggnadens mitt (där Indigos trappa idag leder upp till baren på andra våningen) fanns en rutschbana för cementsäckar och annat gods som hivades till nedre våningen. Längs muren mot Nygatan stod åtskilliga hästekipage från landsbygden i väntan på lastning. Magasinets exteriör är idag bevarad utan större förändringar.

Både lagerbyggnaden och det äldre stenmagasinet fungerade som lager ända fram till 1970-talet, då de inhyste ett krukmakeri, "Jussis keramik", en av stadens populära hantverkarbutiker. Vid slutet av det senaste seklet såldes det större magasinet åt restaurangägare och började invändigt

byggas om. I april 2004 öppnade restaurangen Indigo sina portar i tegelmagasinet. Stenmagasinet används än idag såsom Jussis glasshytta och keramikbutik, med nästintill opåverkad interiör.

Till denna byggnadskomplex hörde ännu en intressant byggnad i kvarterets nordöstra del, en bensinmack från 1929, uppförd enligt amerikanska förebilder på uppdrag av Erik Nylund av skeppsredaren Algot Johansson. Utformningen av den låga fasaden mot Nygatan avslöjar så pass tydliga paralleller med tegel-magasinet arkitektur att det är befogat att tro, att båda ritades av samma person. Byggnaden är riven.

Lilla torget

Kvarterets gård, inramad av de ovan beskrivna byggnaderna, utgörs idag av det så kallade Lilla torget, som ännu på 1970-talet var en gammaldags gårdsmiljö med en gårdsbrunn och gamla fruktträd. Idag är "torget" ett av stadens mest besökta gårdsutrymmen, vars större del har nyligen (våren 2012) övertäckts med ett öppningsbart sommartak. I och med detta omvandlades hela inre gården till en uteservering.

"Lilla Torg" med sina uteserveringar är idag övertäckt med ett sommartak.

3. Vägen till bevarande

1976 var det första, internationellt erkända byggnadsvårdsåret som markerade en brytpunkt i de gamla stadsmiljöernas planmässiga rivningar och början på en ny, medveten bevarandevåg i hela Europa. Effekter av denna protestvåg, som bl.a. stoppade de omfattande rivningarna i Stockholms gamla kvarter, kan märkas även i Mariehamns politiska diskussion och beslut ifråga om byggnadsarvets kulturhistoriska betydelse för stadsbilden. Detta skedde i en situation då majoritet av stadens gamla trähus höll på att skatta för förgängelsen. Detta gav början till en lång och komplicerad K-märkningsprocess som speglar en intressant, socialhistorisk bild av dels det lokala, medborgerliga engagemanget, dels de politiska värderingarna.

Mariehamns stegvisa utveckling och den allt snabbare exploatering, som alltjämt berör främst dess centrala delar, har på ett lyckligt sätt skonat just detta lilla kvarter som utgör en av stadens kommersiella mittpunkter. I fråga om själva byggnaderna finns det tyvärr, liksom i Mariehamns andra delar, väldigt lite kvar av den äldsta, ursprungliga bebyggelsen från 1800-talets andra hälft. Trots det utgör kvarteret en tydlig kulturhistorisk "oas" bland de moderna och storskaliga byggnader som i olika etapper hade tillkommit i dess närmaste omgivning. Kvarter 4 är därmed att betrakta som en av Mariehamns unika stadsmiljöer, vilket även återspeglas av det faktum, att alla dess äldre byggnader (markerade med pilar på bilden nedan) är K-märkta i stadsplanen. Vägen dit var dock inte enkel.

1976 påbörjade lektor Ole Falck, på stadsarkitektens uppdrag, utföra en s.k. kulturhusinventering i Mariehamn såsom underlag för stadens beslut om att kunna bevara trähusbebyggelsen.

Den 22 juni 1977 godkände staden Ole Falcks inventering att fungera som långsiktig riktlinje vid planering av innerstaden. Man ansåg att i och med detta planeringsverktyg blir K-märkningarna av byggnaderna i staden inte längre "godtyckliga", utan baserade på fackmässig värdering.

Den 12 december 1978 beslöt stadsfullmäktige i Mariehamn om att K-märka den s.k. Bagarstugan på tomten 2-IV-Storängen. Trots ägarnas protester, K-märktes även två andra hus på samma tomt: nr 2-IV-

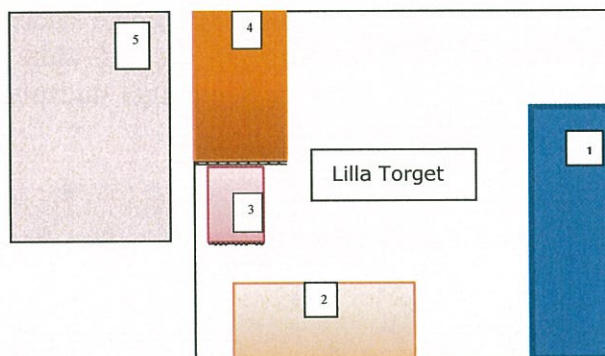
Storängen, under benämningen ”spannmålsmagasin” och ”stall”.

De upprörda ägarna hävdade (citat från besvärskrav av 3.1.1979 av Solveig Sundmans sterbhus till Länsstyrelsen) att det var: ”helt vanliga byggnader, som finns lite varstans över hela Åland och således inte är några direkt självklara kulturminnesmärken”. Fastighetsägarna påstod vidare att en såpass långtgående K-märkning aldrig tidigare har företagits i Mariehamn, vilket enligt dem stod i strid med rättvisepincipen. De beklagade även att tomten bedömts ha högt marknadsvärde på grund av sitt unika läge i Mariehamns köpcentrum och att den förlorade rivningsrätten (till Bagarstugan) skulle ha gjort den oanvändbar för affärsändamål.

Det är intressant att notera i sammanhanget, att överklagandet förkastades trots några ledamöters avvikande åsikt, vilket tyder på att de kulturhistoriska värdena tillmättes en stor betydelse. Processen fortsatte. Den senaste K-märkningen inom kvarteret gällde huvudbyggnaden vid Strandgatan 12, Nylunds, och den utfärdades 1996.

Sett ur ett längre tidsperspektiv kan man nu konstatera att – trots motståndet – har de vidtagna bevarandeåtgärderna på sikt visat sig vara samhällsmässigt positiva.

Kvarter IV, Nylund, Tomt nr 2, Strandgatan 12, Ekonomiegatan 2

Idag omfattar Nylunds följande äldre byggnader:

- (1) - Huvudbyggnaden med bostäder och affär Strandgatan 12
- (2) - Bagarstugan Ekonomiegatan 2
- (3) - Starcks magasin 1877
- (4) - lagerbyggnader Nygatan 1 från 1929, idag Indigo
- Vänster/väster om Nylunds ligger (5)- Kino

4. K-hus såsom stadens minnesbärare

Enligt bestämmelserna i Mariehamns stadsplaner är ett *K-hus* ”en arkitektoniskt eller kulturhistoriskt värdefull samt för stadsbilden betydelsefull byggnad. Reparations- och ändringsarbeten samt ändring av användningssättet skall vara sådana att byggnadens historiskt värdefulla eller för stadsbilden betydelsefulla karaktär **ska** behållas”.

Bestämmelserna syftar alltså på en *långsiktig* utveckling, där de kulturhistoriska värdena betraktas som vårt allas kulturarv och en viktig samhällelig resurs. En ännu starkare formulering härom finns i Plan- och bygglagen som säger att ”särskilda värden ur historisk, kulturhistorisk eller estetisk synpunkt, som grundas på fackmässiga bedömningar, **ska** skyddas” (§ 65).

Sett i ett bredare perspektiv, bygger allt skydd av ett kulturhistoriskt- och socialhistoriskt arv främst på bevarande av de berättelser och den historia som de skyddsvärda objekten eller miljöerna förmedlar. Varje lokalsamhälle har sina särdrag, vilket är särskilt tydligt i fråga om städer med insulär anknytning. Så är det även med Mariehamn, en förhållandevis ung stad, uppförd i korsningen mellan olika kultursfärer vilket tydligt speglas i stadens bebyggelsemönster.

Trots att byggnaderna förändras genom tiden, för att anpassas till nya behov, upplevs dess bevarade, karakteristiska fasader och arkitektoniskt värdefulla delar – i det konkreta fallet exempelvis Kinoteaterns kvarstående huvudfasad, Bagarstugans rurala och de gamla stenmagasinens ålderdomliga utseende – som en värdefull länk till stadens tidigare historia och trädning av kvarterets kulturhistoriska kontext. En K-märkning av dessa byggnader är formellt det enda verktyget för bevara dessa värden.

Bevarande av kulturarvet är en viktig kulturpolitisk process som strävar till att medborgarnas känsla av tillhörighet och identitet kan upprätthållas och stärkas. Stadsmiljöns, "platsens" betydelse för invånarnas hemkänsla kan nog inte överskattas, vilket även bekräftas av de internationella förbud mot att vid krigshandlingarna utplåna civila objekt, d.v.s. befolkningens hemmiljöer och kulturarv i syfte att effektivt bryta människors motståndskraft. Att man med pietet rekonstruerar och återuppbygger förstörda stadsmiljöer och kulturminnesmärken är därför en av de mest identitetsskapande handlingar på de av naturkatastrofer eller krig förstörda platserna som karakteriserar de drabbade samhällena.

En rivning av gammal, kulturhistoriskt värdefull stadsbebyggelse slår oåterkalleligt sönder finmaskiga, sociala strukturer. Det är platsens sammanhang, kvaliteter och autenticitet som för alltid går förlorade om kvarteret, eller en del av det, förstörs. Ur den synpunkten är det inte tillräckligt att spara endast några enstaka, kulturhistoriskt intressanta byggnader, som med tiden blir alltmer isolerade i sin omgivning och förlorar sin kontext, om man även i framtiden vill att det materiella (och immateriella) kulturarvet ska förmedla stadens utvecklingshistoria. I fråga om det autonoma Ålands historia blir frågorna ännu tyngre.

Mariehamns kvarter 4 är det kvarter som utvecklats tidigast. Det utgjorde från första början samhällets kärna och försåg den lokala stadsbefolkningen med dagligvaror. Husen här har alla ett stort pedagogiskt värde då de illustrerar en rad funktioner som inte längre är i

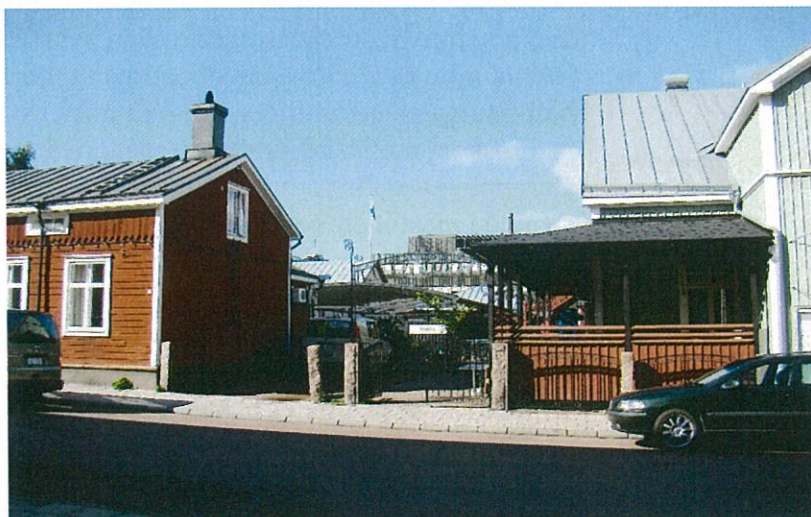
bruk; de berättar också om relationer mellan människorna i staden vid tiden då man höll på att bygga den.

Lilla torget är idag en av de få gamla gårdsmiljöer i Mariehamn som är öppna för befolkningen och turister och fylld med olika typer av kommersiell verksamhet. Gårdsmiljön är därmed ett slags kulturplats där de gamla husen, som alltjämt är i bruk, är därmed betydelsebärande och traderar kollektiva minnen.

En levande stad skapas av mångsidighet i en blandad miljö. En förvanskning eller överexploatering av de gamla miljöerna innebär att de identitetsskapande träffpunkterna, som står för invånarnas trivsel, försvinner. Att riva en gammal byggnad och bygga en ny, "likadan", eller kraftigt bygga om dem, är inte samma sak som att bevara helheten och de patinerade, "äka" husen.

I Mariehamn skyddas, som sagt, ett urval av de kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna enbart genom K-märkningarna i stadsplanen. Den typen av skydd ger dock ingen garanti för att de kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna långsiktigt ska bevaras i enlighet med de avsedda riktlinjerna och internationella principer för hållbar utveckling. Ett flertal aktuella exempel vittnar tyvärr om att länge eftersatt underhåll, ändrad funktion, ekonomiska aspekter eller politiska prioriteringar kan väga tyngre än det juridiska skydd som planbestämmelserna ger de värdefulla husen.

I fråga om bevarande av gammal bebyggelse är det därför viktigt att stimulera sådan verksamhet i de kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna som är anpassad till och förenlig med den gamla arkitekturen. Bevarandefrågorna bör ständigt finnas på den politiska agendan vid sidan av andra samhällsutvecklingsfrågor. Planeringsprocesserna styrs av rådande politiska och planmässiga förutsättningar och därmed är stadsbyggandet en klar spegling av samhällets värderingar.

Det är därför angeläget att under den nu pågående diskussionen om de gamla husens bevarande både minnas argumenten för och respektera de tidigare generationers kulturhistoriska och politiska värderingar som resulterade i att kvarterets samtliga byggnader blivit K-märkta.

Slutsatsen

Museibyrån anser att frågan om de enskilda husens kulturhistoriska värde i kvarter 4 och konsekvenserna av en eventuell bortlyftning av K-märkningarna bör ses ur bredare helhetsperspektiv och med beaktande av platsens stora betydelse för stadens framtida utveckling.

Det största värdet ligger i det att kvarterets byggnader och torg skapar ett genuint, urbant rum, vars fysiska miljö under drygt hundra år format stadslivet. De som idag besöker denna miljö är mångfaldigt fler än de som bor i den; en stor del av stadens invånare använder alltså denna miljö och har en relation till den. Detta skapar sociala återkopplingar och ekonomiskt viktiga klustereffekter. Byggnadsarvet fungerar här som en ”levande”, positiv, samhällelig resurs.

Ett framgångsrikt bevarande kan resultera i att kvarteret – även framöver – förblir en levande stadsmiljö. Detta förutsätter dock att denna, stadens mest representativa och centrala mötesplats, bevaras i linje med de tidigare intentionerna, det vill säga genom att inte häva K-märkningarna, men respektera både dem och de tidigare generationers politiska beslut och stadsplanens gällande bestämmelser.

Landskapsantikvarie

Viveka Löndahl

Överantikvarie

Elisabeth Palamarz

Till kännedom: Minister Johan Ehn

MARIEHAMNS STAD
Stadsarkitekt Sirkka Wegelius
Pb 5
22 101 MARIEHAMN

Hänvisning
Anhållan om utlåtande 9.2.2007

Kontaktperson
Överantikvarie
Elisabeth Palamarz

Ärende
**STADSPLANEÄNDRING FÖR STORÄNGEN
KVARTER 4, TOMT 3, "KINOTEATERN"**

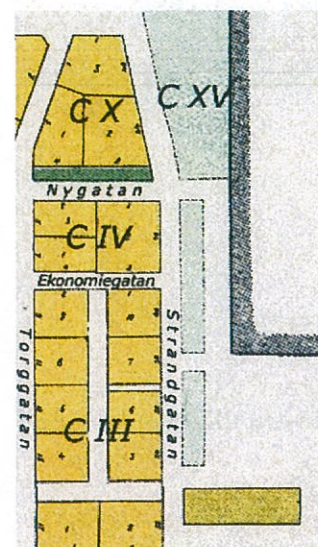
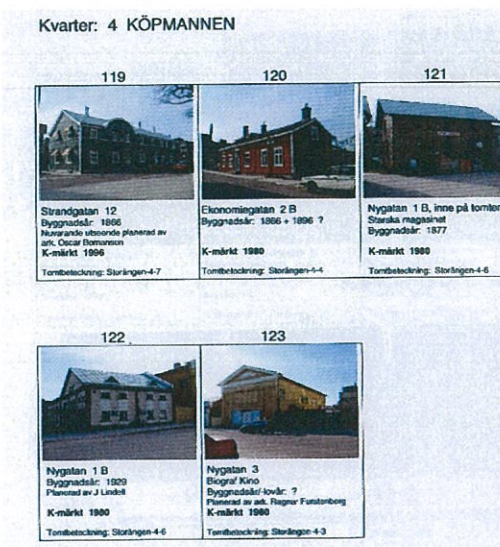
Med anledning av Stadsarkitektkontorets ansökan om utlåtande i fråga om förslag till stadsplaneändring för Storängen kvarter 4, tomt 3 i Mariehamn önskar museibyrån framföra följande.

Kvarter 4, Köpmannen, utgör det "gamla Mariehamns" minsta kvarter och ligger i stadens centrum mellan Torgatan, Ekonomiegatan, Strandgatan och Nygatan. Inom kvarteret finns idag fem K-märkta byggnader, alla med anor i stadens tidiga kulturhistoria. Dessa är: boningshuset Strandgatan 12, uppfört 1866 (troligen den längsta byggnaden av trä i Mariehamn), Bagarstugan från 1866, tillbyggt 1986, vid Ekonomiegatan 2, Starkska magasinet uppfört i sten 1877 inne på tomten till Nygatan 1 B, den aktuella Biografen Kino från 1920 vid Nygatan 3, och till sist den tidigare lagerbyggnaden vid Nygatan 1 B, idag Indigo, från 1929.

Kinoteaterns tillkomst 1920 har sin grund i det centrala kvarterets specifika karaktär. Aktiebolaget Kino, som bildades av delägarna Ruben och Runo Rotz samt ingenjören och byggnadens arkitekt Ragnar Furstenborg, uppförde detta "nöjestempel" till gagn för både stadsinvånarnas och badhusortens publika behov. Det nya "biopalatset" har fått en för Mariehamn ovanligt storslagen gatufasad som var den främsta representanten för neoklassicismen i den unga staden.

Kvarterets två återstående byggnader, Cityhuset och Varuhuset Zeipels, som avgränsar det mot Torgatan, hör båda till stadens mest kända byggnader och knyter an till platsens långa tradition präglad av handelshus.

De k-märkta byggnaderna omgärdar kvarterets gårdsutrymme som under den senare tiden håller på att omvandlas till Mariehamns gastronomiska centrum med flera uteserveringar och souvenirförsäljningar.

Till vänster: K-märkta byggnader i kvarteret 4. Utdrag ur Generalplanen för Mariehamns stad, 13.9.2004.

Till höger: Fragment av Mariehamns äldre stadsplan med kvarter 4 märkt såsom C IV

Enligt bestämmelserna i Mariehamns stadsplan är ett K-hus en arkitektoniskt eller kulturhistoriskt värdefull samt för stadsbilden betydelsefull byggnad. Reparations och ändringsarbeten samt ändring av användningssättet skall vara sådana att byggnaden historiskt värdefulla eller för stadsbilden betydelsefulla karaktär bibehålls.

Dessa bestämmelser syftar på en långsiktig utveckling, där de kulturhistoriska värdena inte skall betraktas som hinder, men som ett gemensamt kulturarv och därmed tillgång för stadens invånare.

En k-märkning i stadsplanen ger dock ingen garanti för att de kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna bevaras i enlighet med principer för hållbar utveckling. Ett flertal exempel vittnar om att eftersatt underhåll, ändrad funktion, ekonomiska aspekter eller politiska prioriteringar kan väga tyngre än det svaga juridiska skydd som planbestämmelserna ger de värdefulla husen.

I fråga om bevarande av gamla byggnader är därför den kanske viktigaste skyddsåtgärden att upprätthålla en verksamhet i byggnaden som är anpassad till och förenlig med den ursprungliga arkitekturen. I det aktuella fallet med Kinoteatern är läget komplicerat i och med att fastigheten sedan länge förlorat sin primära, publika användning samtidigt som byggnadens framtida funktion är fortfarande oklar. Anläggningen har också genomgått okänsliga förändringar och mycket lite kvarstår från biopalatsets gårdsfasader och interiör. Trots det tillmäts byggnaden ett högt kulturhistoriskt värde såsom vittne av en svunnen epok och ett betydelsefullt element i stadens arkitekturhistoria.

Stadsarkitektkontoret presenterar i sitt brev två lösningar för den planerade stadsplaneändring som syftar till ökad byggnadsrätt på Kinoteaterns tomt (3) inom kvarteret Köpmannen. Med hänvisning till fastighetens dåliga skick förutsätter båda alternativen rivning av f.d. biografbyggnaden, med eller utan den k-märkta fasaden mot Nygatan. Om eventuell restaurering av gårdsfasader sägs att det ska strida mot

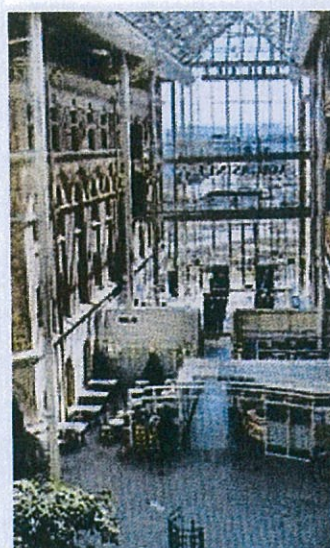
önskan om uppförande av en ny trevåningsbyggnad på tomten. Förfrågan gäller med andra ord valet mellan en (eventuell) rekonstruktion, alternativt restaurering av Kinoteaterns befintliga fasad.

Bevarandet av ett kulturarv bygger främst på bevarande av de berättelser och den historia som de skyddsvärda objekten kan förtälja. Att endast spara eller rekonstruera **en** fasad till en byggnad som inte längre finns och vars minne har raderats från stadsbilden, är att skapa anonyma kulisser som saknar sin kulturhistoriska kontext.

Museibyrån anser därför att ärendet ställer krav på en bredare helhetssyn på det aktuella kvarterets kulturhistoriska betydelse och framtida utveckling. Museibyrån önskar också hänvisa till ett högt prisat nordiskt exempel, där bevarandet av förfallna magasinbyggnader omvandlades till ett framgångsrikt skapande av en ny, levande stadsmiljö. Fallet gäller Kulturmagasinet i Sundsvall, idag en av stadens mest representativa och centrala mötesplatser där "idéer möter uttolkare, åsikter rensar luften och insikter bygger broar".

Foto: Gudrun Widmark

Sundsvalls museum i Kulturmagasinet

Genom att med fristående, glasade (skydds-) tak och fasader omge rum mellan ett antal gamla magasin fogade man samman gammalt och nytt så att de arkitektoniskt värdefulla husen framträdde i ett originellt, nytt perspektiv samtidigt som de behöll sin kulturhistoriska kontext, trots nya funktioner.

Tack vare skyddstaken kunde en del känsliga arkitektoniska detaljer sparas (i original) och integreras i den nya, i sin helhet omgestaltade miljön, medan de alltså kan berätta sin historia.

Det finns många andra exempel på liknande, lyckade projekt, som dock alla förutsätter arkitektoniska lösningar för större helheter och vilja att samarbeta fastighetsägarna emellan.

Sammanfattningsvis föreslår museibyrån att Kinoteaterns fasader sparas så långt det är möjligt genom att de (eller deras delar) integreras på ett arkitektoniskt lämpligt sätt med de andra k-märkta byggnaderna och i kvarterets ökade byggnadsrätter. Den k-märkta fasaden mot Nygatan bör bevaras, rehabiliteras och vårdas, helst utan rekonstruktioner.

Miljön kring Kinoteatern bör saneras för att återställa hela anläggningens förra status som Mariehamns "kulturpalats", inte minst med tanke på det kommande grannskapet med stadens nya Kultur- och Kongresshus.

Visionen vore att Kinoteaterns förra huvudingång skulle på sikt utgöra entrén till Mariehamns största vardagsrum (t.ex. i badhusepokens anda), präglad av kultur, caféer, matställen, grönskan och butiker. Mariehamns modellstad skulle också kunna få en ny, representativ plats i vardagsrummet.

Landskapsantikvarie

Viveka Löndahl

Överantikvarie

Elisabeth Palamarz

För kännedom: Landskapsregeringsledamot Camilla Gunell

Mariehamns Stad
Stadsarkitektkontoret
Stadsarkitekt Sirkka Wegelius
Pb 5
22 101 MARIEHAMN

Hänvisning
Er anhållan av 30.12.2010 ref. nr 10

Kontaktperson
Elisabeth Palamarz

Ärende
**BYGGNADS OCH KONSTRUKTIONS
ARKITEKTONISKA- OCH KULTURHISTORISKA
VÄRDE**

Inledning

I sin anhållan begär Stadsarkitektkontoret museibyråns utlåtande gällande **Ångbåtsbrons** och det s.k. **sköljhusets, belägna i Östra hamnen, Mariehamn**, arkitektoniska och kulturhistoriska värde.

Inledningsvis önskar museibyrån påpeka, att det med tanke på de rådande svåra vinterförhållandena inte var möjligt att genomföra någon mer detaljerad byggnadshistorisk undersökning av Ångbåtsbrons konstruktion, vars stora delar ligger dolda under is- och snömassorna. Utlåtandet baserar sig därför huvudsakligen på det i Ålands museums arkiv tillgängliga äldre bildmaterialet och kan – vid behov – kompletteras senare vid lämpligare tillfälle.

Kort utredning över objektens historia och förändringar

Redan av det första förslaget till Mariehamns stadsplan, daterad den 1 september 1860, framgår, att man i första hand ville vända den nya staden österut, mot den grunda Saltsjön, även kallad Slemmern. Det var här i öster, i förlängningen av den breda, dubbla esplanaden, som förband stadens västra strand mot Sviby sund (senare Västra hamnen) med Slemmern, som Handels Torget, Fisktorget och en skyddad Båthamn skulle placeras. Hamnens utformning och läge på stadens huvudaxel vittnar om anläggningens funktionella och representativa betydelse i stadsplanen.

Som känt, har den första planen modifierats och utvecklats med tiden. Det kännetecknande är dock, att i motsats till alla andra element, som så småningom ändrades för att anpassas till kommande behov, har den breda esplanaden och hamnarnas axiala läge bestått. Än i dag utgör de Mariehamns kanske mest karakteristiska stadsplaneringsmässiga element.

Ända till 1940-talet var stadens långgrunda östra strand bevuxen med ett mäktigt, ca 50 m brett vassfält som sträckte sig från nuvarande Gröna udden i söder ända till Nabben i norr. Undantaget var dock Lilla holmen och den del av stranden som låg i anslutning till hamnbryggan. Mellan den nutida vågbrytarbryggan och Ångbåtsbron fanns en bergklack vid stranden och i denna var inhugget ett märke i form av en ring med året 1882. Märket markerade normalvattennivån året då Lemströms kanal byggdes. Detta märke, som ännu lär finnas kvar, dock idag helt dolt under östra infarten, markerade ett av Ångbåtsbrons historiska utvecklingsskeden.

Den unga staden var tidigt i behov av en lämplig brygga där fartyg kunde lägga till. Enligt fundamentsbrevet skulle staten bekosta "för handeln och sjöfarten nödiga anläggningar". Redan år 1861 lät statsverket därför bygga en mindre landningsbrygga som dock anlades vid stadens västra "skeppshamn". Att bygga en liknande anordning i den viktiga Östra hamnen, som låg närmare centrum och var mera inriktad på inhemsk trafik och handel, fodrade ett privat initiativ. Brons historia börjar 1865, fyra år efter Mariehamns anläggande, då stadens två förmögna affärsmän, Sittkoff och Hämäläinen, samt handlandena Ahlfors och Tamelander, bekostar den bro som fortfarande finns kvar. Den kostade 2,270 mark för att uppföra och var mycket lång för att leda ut till djupt vatten i den grunda hamnen. Den äldsta konstruktionen tycks ha bestått av ett stort antal kvadratiske stockkistor (minst 10 st.) som bar en smal landgång försedd med ett glest träräcke (jmf bilden nedan). Redan 1866 började ångaren Amiral von Platen anlöpa hamnen. Varor som skeppades från Åbo, Helsingfors och även Sankt Petersburg med jakter och galeaser lossades vid den nya bryggan.

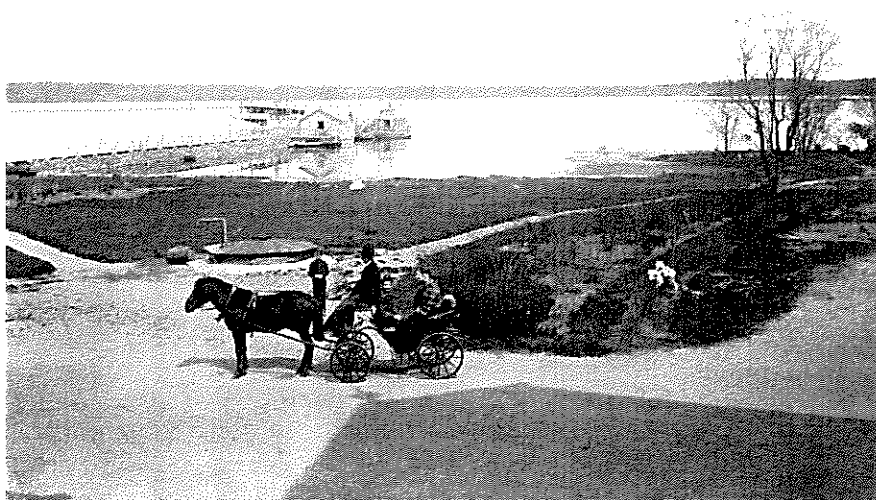

En av de äldsta fotografierna över Östra hamnen från 1870-talet (efter 1873 då det på bilden synliga simhuset uppfördes på Lilla holmen). På bilden ses ångaren ÅLAND förtöjd vid bron. Det första lilla sköljhuset ligger på brons södra sida (synligt bakom de vita seglen).

Efter att Lemströms kanal öppnade 1882 började ångfartygen mera regelbundet trafikera Östra hamnen och bron tog namnet Ångbåtsbron eller Stora bron, till skillnad från mindre broar och bryggor i närheten.

Östra hamnen omfattade "allt det Mariehamns stad underlagda vatten å denna sida", men den blev allt grundare (12 till 14 fot). Med tiden har den leriga strandlinjen krupit alltmer österut och stranden började fyllas ut.

Någon gång kring sekelskiftet 1900 förstärktes bron genom att det strandnära avsnittets stockkistor ersattes med sten (huggen granit). Det ledde till att bron hade blivit kortare, men också bredare, vilket underlättade på- och avlastningen av fartygen. Förutom passagerare transporterades bl.a. stora mängder kol och gods av det mest skiftande slaget, inklusive levande kreatur. Lastning och lossning skedde med bom och ångvinsch.

Ångbåtsbron under tiden före första världskriget. Fartygen Åland och Skärgården ligger vid bryggan.

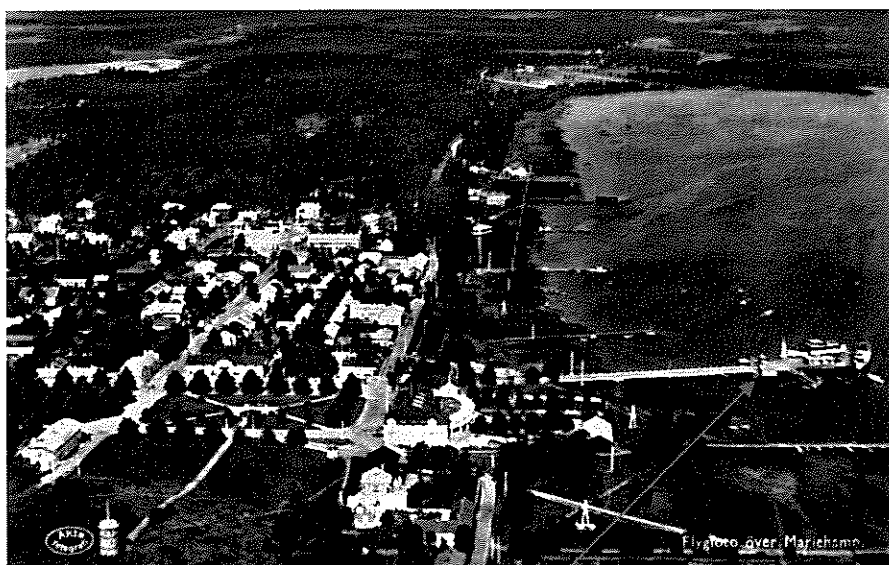
Det tidigare, timrade, lilla sköljhuset på brons södra sida (jmf bild och bildtext på sid. 2) byggdes ut till dubbelt större, försågs med en pålad brygga vid entrén i västra gavel och med för sekelskiftets karakteristiska, dekorativa byggnadsdetaljer (jmf fotot nedan). Huset låg nu vid brytningspunkten mellan sten- och pålbryggan.

Stadens tvätterskor använde byggnaden för sköljning av det stortvätt som gjordes i hemmen. För detta behövdes stora mängder rent vatten vilket var problem i vattenbristens Mariehamn. Vid båda hamnarna fanns det därför speciella sköljhus, ett för den västra och ett för den östra

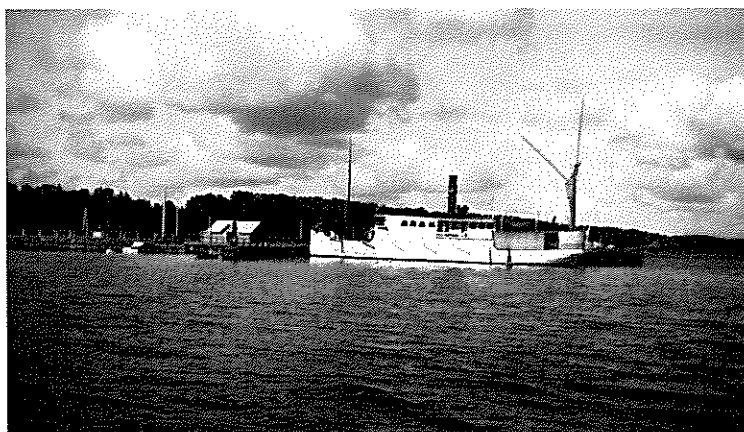
stadsdelens invånare. Dessa var små hus ute i vattnet, som stod på täta pålrader, med väggar uppförda av liggande panel. I sköljhuset kunde man, stående på knä på flotten, dra tvätten fram och tillbaka i sjövattnen varefter den lades på stockar snett ovanför flottkanten för att rinna av. Tvättlasset drogs till och från sköljhusen på speciellt byggda cykelhjulräddor.

Bryggor och broar för tvätt och sköljning fanns tidigare i alla tätorter. Ibland var de försedda med tak och vindskydd, men veritabla hus, som i Mariehamn, känner man inte till från andra orter. I ett inventarium över stadens fasta egendom 1923 ingår "båthamnens klappbrygga i Västra hamnen och ett "klapphus" i Östra hamnen (enligt uppgifter av Folke Wickström), vilket gör dem till rätt unika, kulturhistoriskt värdefulla företeelser.

På ett tidigt flygfoto över Mariehamns östra del, möjligen från 1930-talet, (jmf bilden ovan) syns Ångbåtsbron dominans ifråga om längd och bredd över de många andra bryggorna och broarna i Slemmern. På bilden kan man även iakttä den pågående stranduppgrundningen söder om bron, vilket snart kommer att ställa krav på nya åtgärder.

Under 1940-talet tycks Ångbåtsbron yttre ändan ha kapats av för att försees med en tvärsälld, pålad brygga, så att flera fartyg skulle kunna parallellt ankra vid den med fören medan de alla låg i djupt vatten.

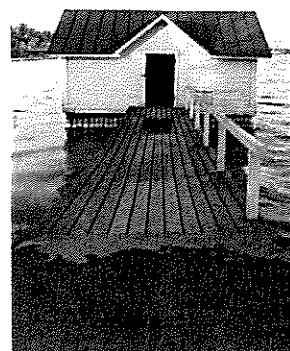
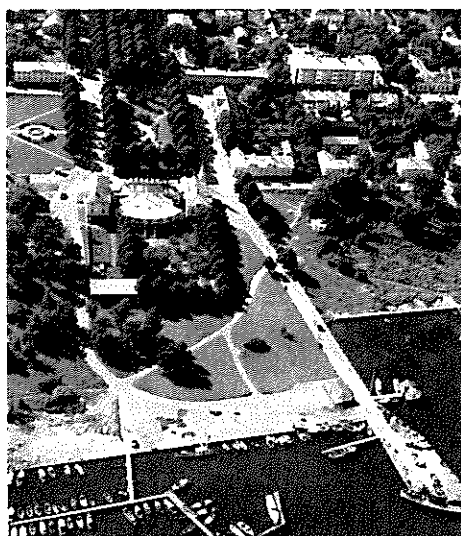
Ombyggnaden ledde även till att det tidigare beskrivna sköljhuset fick rivas för att snart ersättas med ett nytt, den gången placerat på det djupare

vattnet norr om bron. Den snabba åtgärden vittnar om invånarnas bestående behov av ett sköljhus i hamnen. På bilden ovan syns skedet, då det nya sköljhuset håller på att uppföras, medan bilden nedan, tagen förmodligen i slutet av 1940-talet, visar den redan färdiga, vitmålade byggnaden som till sitt utförande liknar det förra sköljhuset, med undantag av det dekorativa listverk på panelfasaderna som man nu hade avstått ifrån. På bilden syns även att Ångbåtsbrons trafikeras av en lastbil som står i skärningspunkten mellan stenbryggans västra del (en kaj) och den östra, pålade brodelen, där de gamla stockkistorna fortfarande skymtar fram.

Östra hamnen, Ångbåtsbron. Slutet av 1940-talet eller början av 1950-talet.

I slutet av 1950-talet är dock situationen redan en annan, vilket det nedanstående flygfotot (till vänster) är bevis på. Det visar Mariehamns "centrum", med Societetshuset och Ångbåtsbron i fokus. Den stora markutfyllnaden söder om bron resulterade i nya parkplanteringar samt längs stranden en bred kaj som börjar utvecklas till en småbåtshamn. I dess NÖ hörnet syns ett nytt hamnmagasin med ett valmat tak. Byggnaden ligger i linje med bryggan och vis á vis det nya sköljhuset, till vilket leder en plankbro (jmf bilden nedan t.h.). Ångbåtsbron är nu bredare, till hälften av sin längd "landbunden" på den ena, södra sidan, och saknar räcke. Dess östra halva hade försetts med en avlång, oregelbunden plattform med ett betonglock lagt på den pålade konstruktionen.

Både bron och plattformen kan trafikeras av lastbilar och på bryggan kan lagras stora mängder lass. Den gamla "stenpiren" tyck finnas kvar i sin helhet inom den nya konstruktionen, medan det är svårt att bedöma hur stora delar av den äldre pålade konstruktionen som kan finnas kvar under betonglocket.

Ångbåtsbrons och sköljhusets 1950-tals utseende tycks i stort motsvara anläggningarnas utseende än idag. När långtradarna på 1970-talet övertog transporten av gods och hänvisats till de allt större färjor som anlöpte Västerhamn betydde det slutet för trafiken på ångbåtsbron i Östra hamnen.

Kulturhistoriskt värde

Såsom framgår från den ovanstående utredningen har Ångbåtsbron från allra första början haft en betydande roll för utveckling av Mariehamns stad. Bron utgjorde en livsnerv för kommunikationer och handeln och det var därför kring denna som stadens viktigaste offentliga funktioner hade samlats och etappvis byggts ut. Än i dag blickar Lagtingets och Självstyrelsegårdens fönster mot Östra hamnen och dess gamla bro, där de står vid Torget, på det förra Societetshusets plats. Med tanke på att stadens Västra hamn redan från början inriktats på större fartyg och "utrikes trafik", har dess anläggningar anpassats därefter, vilket ledde till att där idag finns inga bryggor eller broar, av den typen som i Slemmern, bevarade. Det oaktat ligger dock ett av stadens två sköljhus i närheten av museifartyget Pommern, där det vittnar om det enkla vardagsliv vars verksamheter förr i tiden dominerade i hamnarna. Dess pendang, sköljhuset i Östra hamnen, ligger därmed i en mera korrekt, tidsenlig miljö, i anslutning till Ångbåtsbron, vars historiska utveckling slutade tillsammans med ångbåtstrafikens upphörande. Nuförtiden finns det inte många stadsbor – och desto mindre antal besökare utifrån – som känner till och förstår anläggningarnas ursprungliga funktioner.

Både Ångbåtsbron och det med bron sammanhörande sköljhuset är därmed kvarlevor av en svunnen tid, och som sådana har ett utomordentligt högt kulturhistoriskt, sociohistoriskt och pedagogiskt värde. Om anläggningens stora identitetsskapande betydelse må vittna de olika avbildningar på vilka de lokala konstnärerna framställde Ångbåtsbron i Östra hamnen som tavlornas huvudmotiv.

Östra hamnen målad av Erik Juselius

Ångbåtsbron målad av Nils Byman

Landskapsantikvarie

Viveka Löndahl

Överantikvarie

Elisabeth Palamarz